

İSMÂİL RÛSÛHÎ-Yİ ANKARAVÎ VE AHMET AVNİ KONUK'UN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİNİN MESNEVÎ ŞERHİ'NİN 2. CİLDİ BAĞLAMINDA MUKAYESESİ*

*Mehmet ÖZDEMİR***

ÖZET

Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin Mesnevî'si, Türk edebiyatını derinden etkileyen eserlerin başında gelir. Hazret-i Şârih unvanıyla bilinen İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî'nin ifadesiyle Mesnevî, cevherlerle dolu gizli bir hazinedir. Bu gizli hazinenin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve mana cevherlerini talibine ulaştırarak söz konusu eserden faydalanmayı kolaylaştırmak düşüncesiyle tarihi süreç içerisinde Mevlânâ'nın Mesnevî'sine muhtelif yorumlar yapılmış ve şerhler yazılmıştır. İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî tarafından kaleme alınan Mesnevî Şerhi, söz konusu eser üzerine yapılan şerh çalışmaları içinde en tanınmış olanıdır. Bundan dolayıdır ki İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî'den yaklaşık üç yüz yıl sonra kaleme aldığı Mesnevî Şerhi'nin mukaddimesinde Ahmed Avni Konuk, Ankaravî'nin Mesnevî'ye yaptığı şerhi, başvurduğu kaynakların ilki olarak dile getirmektedir. İki şârihin Mesnevî'yi yorumlamaları ve şerh ediş biçimleri bir anlamda tasavvufî görüşlerinin de yansıması olduğu için, Mesnevî'nin bu iki büyük şârihinin tasavvufî görüşlerini mukayeseli bir biçimde ele almak, irfanî birikimimizin nasıl bir gelişme gösterdiğinin anlaşılmasına dikkate değer bir katkı sağlayacaktır. Hazırlanan bu bildiride iki maksat gözetilmiştir. Bu amaçlardan ilki, İsmail Rûsûhî-yi Ankaravî'nin kaleme aldığı Mesnevî Şerhi'nin 2. cildi ile Ahmed Avni Konuk'un yazdığı Mesnevî Şerhi'nin 2. cildinde yer alan tasavvufî görüşleri karşılaştırmalı bir şekilde ele almaktır. Bu çalışmada gözetilen ikinci amaç da söz konusu alanda çalışma yapan araştırmacıların dikkatini metni henüz bilimsel bir çalışma ile kurulmamış olan Ankaravî Şerhi'nin içeriğine çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, şerh, mukayese, İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Ahmed Avni Konuk.

* Bu makale, 15-17 Mayıs 2014 tarihinde Erciyes Üniversitesinde düzenlenen IX. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda (Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu Hatırasına) tebliğ olarak sunulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: mrymmhmt1451@hotmail.com

**COMPARISON OF THE SUFI VIEWPOINTS OF İSMÂİL
RÛSÛHÎ-Yİ ANKARAVÎ AND AHMET AVNI KONUK IN THE
LIGHT OF THE 2ND VOLUME OF THE MASNAVI
ANNOTATIONS**

ABSTRACT

The Masnavi of Mevlana Rumi is one of the most important works of art that affected the Turkish Literature deeply. With the statements of İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, also known as Hazret-i Şârih (the Excellency of the Commentators), the Masnavi is a secret treasure full of essence and gems. Various commentaries and annotations of the Masnavi have been released throughout history in order to facilitate the better understanding of this secret treasure, and make it easier for those who demand these gems of literary essence. The Commentaries of the Masnavi by Ankaravî is best known among these works. This is such an important work that Ahmed Avni Konuk mentions the Commentaries of the Masnavi by Ankaravî as his first source in his work, which is another Commentary for Masnavi by him that was written nearly there hundred years after Ankaravî. Since the explanation and commentating styles of these two commentators are the reflections of their Sufi viewpoints in one sense, handling their viewpoints in a comparative manner will contribute us greatly in our understanding the development of our wisdom. There are two aims in this study. The first one is the comparison of the Sufi viewpoints of Ankaravî and Ahmed Avni Konuk that are stated in the 2nd Volume of their Masnavi Commentaries; the second one is drawing the attention of the researchers to the Commentary of Ankaravî that has not yet been studied in a scientific manner.

Key Words: Masnavi, commentary, comparison, İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Ahmed Avni Konuk.

Ziya Avşar'ın ifadesiyle “Dinî-tasavvufî düşüncemiz ile edebiyat ve sanat hayatımızı, başka bir ifadeyle topyekûn irfanımızı, en çok kimin ve hangi eserin etkilediği sorusuna verilecek cevaplardan birinin; Mevlânâ ve Mesnevî olacağını ileri sürmek mümkündür.”¹ Edebiyat, sanat ve kültür hayatımızı derinden etkileyen ve irfânî birikimimizi şekillendiren Mesnevî'nin “Magz-ı Kur'an” olarak kabul edilmesi de bu etkinin başlıca sebeplerindendir². Mesnevî'nin yazılışından bu yana söz konusu eseri anlayabilmek ve Mevlânâ'nın devrinde dünyaya gelerek ondan faydalanma imkânı bulamayanlar için birçok şârih, Mesnevî'nin anlam katmanlarını talibe ulaştırmak için çeşitli şerhler yazmıştır. Mesnevî'ye yapılan her şerh, Mesnevî'deki mana cevherlerinin ortaya çıkarılmasına hizmet etmenin yanında tasavvufî kültürümüzün gelişmesinde büyük pay sahibi olmuştur. Hazret-i Şârih unvanıyla bilinen İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî'nin Mesnevî Şerhi, en çok kabul gören Mesnevî şerhlerindendir ki kendisinden sonra gelen birçok şârih, onun eserini göz

¹ Ziya Avşar, “Rûhu'l-Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 2/3 Summer 2007, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.114>, p. 59.

² Bekir Çınar, “Ahmed Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerif Şerhi'nin İlk 18 Beytindeki Şerh Usûlü”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 4/6, Fall 2009, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.872>, p. 40.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014*

önünde bulundurma ihtiyacını hissetmiştir. Hatta Ahmet Avni Konuk Mesnevî Şerhi'nin başında faydalandığı kaynakların ilki olarak Ankaravî'nin eserini zikreder. Bu münasebetle her iki şârihin şerhlerini mukayeseli olarak incelemek, tasavvufî kültürümüzün nasıl bir gelişme gösterdiğini anlamaya yardımcı olacaktır.

İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, 16. yüzyılın ikinci yarısında Ankara'da dünyaya gelir ve Ankaralı olması münasebetiyle de Ankaravî olarak tanınır. Hayatının ilerleyen dönemlerinde Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin altı cildini kâmil bir şekilde şerh etmesi münasebetiyle de "Hazret-i Şârih" unvanını alır. Çocukluk yılları hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Ankaravî, ailesinden kalan mirasla ticaret hayatına atılır, fakat ticaretle çeşitli sebeplerle başarılı olamayınca ilim ve irfan elde etme düşüncesiyle Mısır'a giderek orada Mevlevî tarikatına girer. Mısır'da kaldığı süre boyunca ilim tahsiliyle uğraşır ve Mesnevî okumada ruhsat sahibi olur. Daha sonra Mesnevîhan olarak Ankara'ya döner ve Ankara'da Mesnevîhanlık yapmaya başlar. Ankara'da yedi sene kalıp Mesnevî okumalarına devam ettikten sonra önce Konya'ya gider, daha sonra da I. Bostan Çelebi tarafından Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh olarak İstanbul'a gönderilir. Hayatının sonuna kadar da İstanbul'da kalarak irşat faaliyetine devam eder³.

Ahmet Avni Konuk, 1868 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. İbtidâî mektebini bitirdikten sonra Galata Rüşdiyesinde ve Darüşşafakada okuyarak tahsilini tamamlar. Mezun olduktan sonra Mevlevî tarikatına girerek Mesnevîhan Selânikli Mehmet Esad Dede'den Mesnevî okur ve icazet alır. 1890 yılında başladığı posta memurluğu sırasında Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâneyi bitirip Posta Umum Müdür Muaviniği ve Hukuk Müşavirliği yapar. Memuriyet hayatının sonlarına doğru Mevlânâ'nın Mesnevî'sini şerh etmeye başlar ve yaklaşık sekiz yılda söz konusu eserini tamamlar⁴.

Mevlânâ, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere birçok dinî metinde olduğu gibi sembolik dili benimsemiş ve Mesnevî'de anlatmak istediği düşünceleri sembolik dil vasıtasıyla dile getirmiştir⁵. Ahmet Avni Konuk ve İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî de Mesnevî'yi şerh edip bu sembolik dili muhatap için daha anlaşılır kılarken geniş bir tasavvufî birikimi aktarma yoluna gitmişlerdir. Hem Ankaravî hem de Konuk, kendilerinden önceki Mesnevî şerhlerini gözden geçirmişler ve yer geldikçe bu şerhlerle ilgili değerlendirmelerde bulunup söz konusu şerhlerden alıntılar yapmışlardır. Hatta Ahmet Avni Konuk, Mesnevî Şerhi'nin başında, faydalandığı kaynakların ilki olarak Ankaravî'yi zikreder. Dolayısıyla Konuk'un, Ankaravî'nin Mesnevî'yi şerh ederken ortaya koyduğu tasavvufî görüşlerden etkilendiği muhakkaktır. Biz de söz konusu etkinin boyutlarını biraz olsun tespit edebilmek amacıyla iki şârihin tasavvufî görüşlerini, Mesnevî şerhlerinin ikinci cildi bağlamında mukayeseli olarak ele almaya çalışacağız. Bu mukayese yapılırken Ankaravî'nin, Minhâcû'l-Fukarâ ve Nisâbü'l-Mevlevî adlı eserlerde "Tarikat Adabı", "Şeriat Adabı", "Sülûkun Mertebeleri" şeklinde yapılan tasavvufî kavramların sınıflamasından faydalanılmıştır.

³ Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, (Haz.: Cem Zorlu), İstanbul 2011, s. 278-306.; Mehmet Özdemir, *İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Ma'ârif)* (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yozgat 2013, s. 1-9.

⁴ Ahmet Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, (Haz.: Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı), C. 1, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

⁵ Sener Demirel, "Sembol, Sembolik Dil ve Bu Bağlamda Mesnevî'nin İlk 18 Beytindeki Sembolik Unsurlar", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 7/3, Summer 2012, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3541, p. 916.

I. Tarikat Adabı

A. Mürşit ve Mürşidin Lüzumu

Mürşit kelimesi sözlükte, “İrşat eden, doğru yolu gösteren, kılavuz; tarikat piri, şeyhi (müritlerine yol gösterdiği için); gafletten uyandıran.”⁶ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Ankaravî’ye göre şeyh, “Tarik-i İlahî’de rehber ve önderdir.”⁷

Ankaravî ve Konuk’un Mesnevî Şerhinin ikinci cildinde yer alan “Mürşit ve Mürşidin Lüzumu” başlığıyla ilgili görüşlerini iki bölümde ifade edebiliriz: a. Mürşidin gerekliliği. b. Mürşide muhalefet. İki şârihin görüşleri, aynı başlıklar altında değerlendirilmesine rağmen hacim olarak farklılık arz etmektedir. Ankaravî, bu konudaki görüşlerini birkaç örnek vasıtasıyla dile getirirken Konuk, Mesnevî Şerhi’nin hemen her yerinde fırsat buldukça konuyla ilgili fikirlerini dile getirmiştir. Dolayısıyla Ahmet Avni Konuk, bu başlıkla ilgili fikirlerini uzun uzadıya aktarma yolunu seçmiştir.

Her iki şârih de görüşlerini muhataba aktarırken çok yerde benzetmelerden faydalanırlar. Konunun işlenişine bağlı olarak Ahmet Avni Konuk, Ankaravî’ye göre çok daha fazla benzetme kullanmıştır. Ankaravî’nin kâmil insanla ilgili kullandığı benzetmeler şöyledir: Kâmil mürşit, denizdir, diğer şeyhler ise ırmak gibidir. Kâmil insandan elde edilecek fayda buğdaya, diğer hayır ve hasenat samana benzetilmiştir. Kâmil insan aynı zamanda vaktin Hızır’ıdır. Ahmet Avni Konuk’un, insan-ı kâmil ile ilgili benzetmeleri ise bunlardan farklıdır: Müridin kalbinin aynasıdır; baharda esen latif rüzgâra benzer; sâlik beden, mürşit ruh mesabesinde; cennet ağaçlarından bir ağaçtır.

a. Mürşidin Gerekliliği

Ankaravî’ye göre bir sâlik, muradına ulaşmak istiyorsa Allah’ın isim ve sıfatlarının mazharı olan bir kâmil insan aramalıdır. Çünkü kâmil insan, Hakk’ın bütün isim ve sıfatlarının mazharı, fazilet ve sırlarının denizidir. Diğer şeyhler de ona nispetle nehir gibidir ki sâlik, denizin yanında ırmaktan muradını elde edemez⁸. Burada Ankaravî, kâmil insanı denize benzetir. Başka bir beytin şerhinde müridin kâmil insandan sağlayacağı fayda üzerinde durur ve bu faydayı buğdaya bunun dışında yapılan hayır ve hasenatı da samana benzetir. Yapılacak hayır ve hasenatın faydası vardır, fakat kâmil bir velinin sağlayacağı faydanın yanında saman mesabesinde kalır. Sâlik de bundan dolayı kâmil bir veli aramalı ve onun sayesinde maksadına ulaşmalıdır⁹.

Ahmet Avni Konuk, mürşidi baharda esen latif rüzgâra benzetir. Nasıl ki bahar mevsiminde ağaçlar, latif rüzgâr sayesinde erkekleri dişileriyle birleşip aşılınca baştan ayağa donanırsa sâlik de mürşidin latif nefesiyle aşılandığında Allah’ın sırlarının meyveleriyle baştan ayağa donanır¹⁰.

Ankaravî başka bir yerde sâlikin Hak yolunda tek başına ilerleyemeyeceğini belirterek onun mutlaka bir mürşide ihtiyacı olduğunu vurgular. Çünkü nefse ait sıfatların yok edilmesinde kâmil bir insana ihtiyaç vardır ki onun terbiye ve irşadı müridin nefs-i emmaresini yok eder. Mürit kâmilin eteğine sıkıca yapışmalı, yani onun emir ve iradesine tabi olmalıdır ki Hakk’ın yardımına

⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara 1999, s. 735.

⁷ İsmail Rüşûhî-yi Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. IV, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa 307 nu., vr. 15a.

⁸ İsmail Rüşûhî-yi Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa 306 nu., vr. 7a.

⁹ Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 71a.

¹⁰ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, (Haz.: Osman Türer, Mustafa Tahralı, Sâfi Arpaguş), C. 3, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 34.

kavuşsun, çünkü veli, “Attığın zaman sen atmadın.” ayetinin mazharıdır ve onun vücudu Hakk’ın kuvvet ve kudretine bir alettir¹¹.

Ahmet Avni Konuk da Ankaravî gibi düşünür ve Hak yolunda ilerlemek isteyen kimsenin bir mürşitten yardım alması gerektiği üzerinde durur. Çünkü çeşitli hadislerde bildirildiği gibi Hak’la insan arasında nurdan ve zulmetten perdeler vardır. Bu hadislerden bazıları şunlardır: “Allah’ın yetmiş hicabı vardır.”, “Allah’ın yedi yüz hicabı vardır.”, “Allah’ın nurdan ve zulmetten yetmiş bin hicabı vardır.” Konuk bu hadislerden hareketle dünyaya gelen insanın en uzak tabakada bulunduğunu ifade eder. İnsan, gayya kuyusu olan bu tabakadan Hakk’ın izni ve Hz. Muhammed’in şefaati ile ilerleyerek tabaka tabaka zulmet örtülerini geçip nur perdelerine ayak basar. Buraya kadar İslâm’ın hükümleriyle hareket eder. Ondan sonra Hak yoluna sülûk edip mürşidin himmeti ile yürür ve nur perdelerini tabaka tabaka geçerek hakiki nura ulaşır¹².

Konuk’a göre bir müridin marifet yolunda ilerlemesi için mürşidin sohbetinden faydalanması gerekir. Marifet yolunda ilerleme de kulak yoluyla başlar. Bu marifet sağlaştıkça ilme’l-yakîn mertebesine ulaşır ki bu ilerlemede sohbetin etkisi çok fazladır. Fakat ham kimselerin sohbetinden kaçınmak lazımdır. Çünkü kemale ermeyenlerle yapılan sohbet, sâlikin yolunu bağlar¹³. Mesnevî Şerhi’nin başka bir yerinde kâmil insanlar cennet ağaçlarına, onların sohbeti de cennet ağaçlarının yemişlerine benzetilmiştir. Bu düşüncesini “Cennet ağaçlarından bir ağaca ulaştığımız zaman, onun gölgesinde oturunuz ve yemişlerinden yiyiniz.” hadisine dayanarak dile getirmektedir¹⁴.

b. Mürşide Muhalefet

Hazret-i Şârih, tarikata girmenin şartını müridin gözünü ve dilini kapatması olarak görür. Eğer sâlik bunu yapmazsa bedenen tarikatta bulunsa bile manen tarikattan ve sohbetten uzaklaşmış olur. Gönülden istek ve teslimiyet sayesinde sâlik, şeyhin sohbetinden faydalanabilir. Zaten vaktin Hızır’ı olan şeyh de çok konuşan ve itiraz eden müride sohbetten uzak olması gerektiğini söyler¹⁵.

Ahmet Avni Konuk, ikinci cilt şerhinde özellikle müridin mürşide muhalefeti üzerinde durur ki bu yönüyle Ankaravî’den farklılık gösterir. Mürşit, sâlikin gönül gözü, canının aynası mesabesindedir. Kişi beden gözünü çer çöpten nasıl koruyorsa gönül gözünü de mürşide itiraz çer çöpünden korumalı ve ayna gibi olan mürşide itirazlarda bulunup muhalefet ederek o aynayı bulandırmamalıdır¹⁶.

Konuk’a göre müridin mürşide muhalefet etmesinin en önemli sebebi nefse ait sıfatlarından kurtulamamasıdır. Çünkü insandaki nefse ait sıfatlar çirkin, ruha ait sıfatlar güzeldir. Eğer bir kişiden mürşide karşı itiraz geliyorsa o kişi, ruhun güzel olan sıfatlarını nefsin çirkin olan sıfatlarına tabi kılmış ve iki çirkinliği bir araya toplamış demektir. Sâlik mürşide itirazı terk ederek nefsin çirkin olan sıfatlarını ruhun güzel olan sıfatlarına tabi kılmalıdır¹⁷. Mesela Hak yolunda ruhun pabucu mesabesinde olan nefisle yürümeye kalkan sâlik, tefsir ve hadis kitaplarını okuyup anladığını düşünerek âlim olduğunu iddia eder. Aynı zamanda kendini âlimlerle kıyaslar ve onlardan aşağı olmadığını düşünerek bir kâmile intisap etmeyi reddeder. Böyle bir durumda da nefse ait sıfatlardan hasedi ortaya çıkarmış olur¹⁸. Ebu Cehil de kibri sebebiyle Hz. Muhammed’e tabi olmaktan utanır ve kendisini ondan üstün görmek ister. Bundan dolayı kavmi içinde Ebu’l-

¹¹ Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 79a.

¹² Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, C. 3, s. 230-231.

¹³ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, C. 4, s. 119.

¹⁴ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, C. 4, s. 479.

¹⁵ Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 106a-106b.

¹⁶ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, C. 3, s. 28-29.

¹⁷ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, C. 3, s. 224.

¹⁸ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, C. 3, s. 225.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Hikem olan adı Ebu Cehil'e tebdil olur. Yani nefsi yüzünden kendi derecesini en alt mertebeye kadar düşürür¹⁹.

Ahmet Avni Konuk'un değindiği bir diğer nokta, bu dünyanın suretlerine takılıp kalanların enbiya ve evliyaya "Onlar da bizim gibi insandır." diyerek sıkıntı vermeleridir. Hâlbuki onların bu itirazları Allah'adır. Çünkü enbiya ve evliya Hak'ta fani ve bakidirler. Kâmil insanla Hak arasında canla beden arasındaki gibi bir ilişki vardır ki burada kâmil insan beden, Hak da can gibidir. Dolayısıyla bedene verilen sıkıntı canı nasıl etkiliyorsa kâmil bir veliye verilen sıkıntı da Hakk'ı öyle etkiler²⁰.

II. Şeriat Adabı

A. Taharet

Temizlik ve temizlenme anlamlarına gelen taharet, genel olarak iki boyutta ele alınmaktadır. Bunlardan biri bedenin temizliği ki buna dış temizlik adı verilir. Diğeri ise manen yapılan temizliktir ki nefis ve gönlün her türlü kötü huylardan arınmasıdır.

Taharet hakkında açıkladıkları görüşlerini, her iki şârih Mesnevî'nin farklı beyitlerini kullanarak dile getirir. Ankaravî, "Ey tene bulaşmış, havuzun etrafını dolaş; kişi havuzun haricinde ne vakit temiz olur?" beytinin şerhinde temizliği dört şekilde açıklar ve kâmil insanın gerekliliği üzerinde durur. Konuk da aynı beyitte kâmil insanın gerekliliğinden bahsettikten sonra Ankaravî'nin temizlik üzerine söylediklerini aktarır. Temizlik hakkındaki kendi sınıflamasını da başka bir beytin şerhinde ifade eder.

Ankaravî ve Ahmet Avni Konuk'un taharet hakkındaki görüşleri birbirine benzemektedir. Ankaravî, tahareti dört tür olarak belirler ki bunlar şöyledir: Dış temizlik şeriata uymakla olur. Dış temizlikten başka üç tür temizlik için bir müşidin kalp havuzunun suyuna ihtiyaç vardır. Öncelikle nefis, bütün itaatsizliklerden temizlenmelidir. İkinci olarak ahlak, itiraz sıfatlarından ve kötülüklerden temizlenmelidir. Üçüncü olarak kalp Allah'tan başka şeylerin kirinden temizlenmelidir. Bir müşidin kalp havuzunda olan ilim suyu olmadan tam bir temizlik mümkün olmaz. Kâmilin kalp havuzundan uzak düşen biri kendi temizliğinden de uzak düşmüş olur. Yani dış temizliğini yapan bir kimse, kâmil bir müşidin kalp havuzundan uzak bulunur ve ona hizmet etmekten kaçarsa kendi temizliği de tam olmaz, kalp ve ruhu pis kalır²¹.

Ahmet Avni Konuk Ankaravî'nin temizlik hakkındaki görüşlerini aktardıktan sonra kendisi de temizliği dört tür olarak açıklar: Dıştaki pisliğin temizliği suyla olur. Nefsin pisliği, hata ve Allah'ın emir ve yasaklarına uymamaktır ki temizliği tövbe ve kâmil bir insana tabi olmaktır. Ahlaka ait pislikler kötü sıfatlardır ki temizliği iyi ahlak ve beğenilen vasıflardır. Bâtının pisliği ise şirk ve cehalettir ki temizliği tevhit, ilim ve marifetin çokluğuyla olur. İnsanın batinında şeytanın vesveseleri ve kötü huy gibi birtakım pislikler vardır ki bunlar Allah'ın lütuf suyundan başka bir yolla sâlikin kalbinden temizlenmez. Allah'ın lütuf suyu sayesinde bu tür pislikler gider ve yerlerine iyi sıfatlar gelir²².

Ankaravî'ye göre ilim tahsilinden ve bir müşide hizmet etmekten utanan ve nefse ait sıfatlarla kirlenen kimsedeki utanma duygusu, onun imanını engeller. Ankaravî bu görüşünü "Hayâ imanı engeller." hadisiyle desteklemektedir. Fakat utanma duygusu "Hayâ ve iman kardeşlerdir,

¹⁹ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 226.

²⁰ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 330-331.

²¹ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 44b.

²² Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 4, s. 494.

biri diğerinden ayrılmaz.²³ hadisi mucibince olursa hayâ kişinin imanını artırır ve o kişi kâmil bir mümin olur²⁴.

Konuk da bu meselede Hz. Şârih gibi düşünür, hatta Konuk'un söyledikleri Ankaravî'nin söylediklerinin şerhi gibidir. Buna göre sâlikin nefse ait sıfatlardan temizlenememesi hayâ duygusundan kaynaklanır. Çünkü nefse ait sıfatlarla kirlenen kimse, utandığından dolayı kâmil insanın feyz suyundan kaçır, gizlenir. Bundan dolayı da onun hayâsı kendisini hakiki imana ulaşmaktan uzaklaştırır. Hayâ iki türdür: nefsanî, hakkani. Nefsanî hayâ, imanı engeller. Çünkü onun kaynağı nefsin kibir sıfatıdır. Bazıları halk arasında eski elbise ile gezmekten, fakirlerle aynı ortamda bulunmaktan, alçakgönüllülük göstermekten utanır. Aslında bu tür hayâ Allah'ın emirlerini uygulamaya engel teşkil ettiği için yerilmiştir. Hakkani hayâ ise kulluk sınırlarının dışına çıkmaktan ve Allah'ın emirlerine muhalefet etmekten utanmaktır. Bu tür hayânın kaynağının ruh olması münasebetiyle makbuldür ve Allah yolundan çıkmayı engeller. Allah yolundan çıkmayı engelleyen hâl ise kişiyi imana yöneltir. Burada verilen görüşler Hakkani "Hayâ imandandır.", nefsanî "Hayâ imanı men eder." hadisleriyle desteklenmektedir²⁵.

Ankaravî, velinin sohbetini tuz çıkarılan yere benzetir ve müridi bütün manevî pisliklerden arındıracağını ifade eder. Ölü bir eşek tuz çıkarılan yere konduğunda eşeğin ölümlüğü ve leşliği kalmaz, tertemiz olur. Dünyanın kirine pasına bulaşan kalp ve ruh da ölü eşektir ki bir velinin tuz çıkarılan yer gibi olan sohbetine düşse, ihtiyarını ortadan kaldırarak onda kendini yok etse velinin sohbetinin tesiri onu değiştirir. Oadaki kötü fiiller, beşeriyetinin karanlığı giderek kâmilin sohbetinden nuraniyet ve güzel fiiller alır. Kendinde bulunan pislikten kurtularak temizlenir ve güzel bir hayat bularak ebedî diri olur²⁶.

Ahmet Avni Konuk, cisme bağlı olan kimsenin, hakikat denizine ulaşan kâmilin kalp havuzunun etrafını dolaşır, o havuza girmesiyle manevî olarak temizlenebileceğini vurgular. Mürşidin kalp havuzunun dışında kalan kimse nefsin çirkin sıfatlarından ve kirlerinden temizlenemez. Şeriat hükümleri dairesinde temizlenen ve gusül eden kimse, kâmil insanın kalbinden uzak olursa maddî olarak temizlense de manevî olarak temizlenemez. Beden temizliği sınırlıdır ve bânının temizlenmesi için kâmilin yardımına ihtiyacı vardır. Dış temizlik, nefse ait arzular için harcandıkça eksilir, yani günden güne cisim eksilir ve ihtiyarlayarak kuvvetten düşer. Sonunda dış temizliği bile yeterince yapamayacak hâle gelir. Bânın temizlenmediği için de pislik içinde kalır²⁷.

B. Kesb

Sözlükte çalışıp kazanma şeklinde tanımlanan kesb sözcüğü, şârihler tarafından iki farklı şekilde değerlendirilmektedir. Birincisi bu dünyada geçim sağlamak için çalışıp onun karşılığında kazanç elde etmektir. İkincisi bu dünyada ahiret için çalışıp ahiret ticaretinde kullanılacak bir kazanç elde etmektir.

Ankaravî, kesple ilgili görüşlerini Mesnevî'nin bir beytinin şerhinde dile getirirken Ahmet Avni Konuk üç farklı beyitte dile getirmiştir. Dolayısıyla Konuk, kesp konusunda Ankaravî'ye göre daha teferruatlı malumat verme yoluna gitmiştir.

Ankaravî çeşitli ayetlerden hareketle bu dünyadaki kazancın değersizliği ve asıl önemli olanın ahiret kazancı olduğu üzerinde durur. Kur'an'da geçen "Dünya hayatı bir oyun ve eğlencedir." (Hadid 57/20), "Bu dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir."

²³ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 382.

²⁴ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 44b.

²⁵ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 380-383.

²⁶ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 43b.

²⁷ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 380.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

(Ankebut 29/64) ayetlerinden hareketle bu dünyayı bir oyuncak gibi bilmek gerektiğini ifade eder. Bu dünyadaki kazanç da çocukların oyunu gibidir. Bundan dolayı dünyada din kazancına meylenmek gerekir ki din kazancı da aşk ve bânının Hakk'a cezbidir. Aşksız amel ve ilim, ruhsuz cisim gibidir. Din kazancı, eşsiz Huda'nın aşkı ve aşk kazancı Hakk'ın nuruna kabiliyettir. Hak nuruna kabiliyet de İlahi nurla aydınlanmak ve Hakk'ın vasıflarıyla vasıflanmaktır²⁸.

Ahmet Avni Konuk ise hemen hemen aynı görüşleri Ankebut suresindeki ayetin tamamını alarak başka bir beytin şerhinde ifade etmiştir. "Bu dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Muhakkak ahiret yurdu, elbette o gerçek hayattır. Keşke bilselerdi!" (Ankebut 29/64) ayetinden hareketle dünyadaki kazancın ve fiillerin hakikati olmayan birtakım hayalden ibaret olduğunu ve çocukların oyunlarına benzediğini anlatır. Çocuklar dükkân ve ticaret oyunu yaparak eğlenirler. Bu oyundan gerçek bir kazanç elde edemezler. Sadece zaman geçirmekten ibarettir ki dünya hayatı da böyledir. Dünya hayatında asıl elde edilmesi gereken din kazancıdır. Ahiret ticaretinde kullanılacak olan karşılıktır. Bu da Hakk'a duyulan aşk ve bânının Hakk'a cezbidir. İnsanın nefsi, baki olan din kazancı yerine fani olan dünya kazancına meyleder²⁹.

Konuk, Ankaravî'den farklı olarak ahiret hayatında herhangi bir kazancın olup olmadığı üzerinde durmuş ve ahirette ruhani bir kazanç ve ilerlemenin olduğunu vurgulamıştır. Bu düşüncüyü "Bir sanat öğren ki ahirette mağfiret kazancının gelirini elde et. / O cihan pazar ve kazanç dolu bir şehirdir, kazancın yalnız bu âlemde olduğunu zannetme!" beyitlerinden hareketle iki farklı görüşü aktararak şöyle tartışır: Dünyadan ayrıldıktan sonra terakki olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Bazıları ilerlemenin kazanca bağlı olduğunu ve kazancın da bu dünyaya mahsus olduğunu söyler. Bir kısmı da ahirette kazanç ve ilerlemenin olduğunu söyler. Fakat ahiretin kazancı dünyadaki gibi değildir. Konuk bu tartışmada ahirette kazancın olduğu düşüncesindedir ki tanık olarak İbn Arabî'nin görüşlerini aktarır: Dünyada iken ahirette ilerleme olmadığını ilm-i yakîn ile bilen kimse öldükten sonra ilerleme olmadığını görse o kimsenin ilm-i yakîni ayn-ı yakîn olur. Böylece o kimse ilm-i yakînden ayn-ı yakîne geçmiş olur ki bu bir terakkidir. Terakki olduğunu görürse yanlış inancını düzeltmiş olur ki bu da bir ilerlemedir. Her ferdin mazhar olduğu bir İlahi isim vardır ki o isim onun Rabb-i hâssıdır. Dünyada ve ahirette ebediyen onu terbiye eder. Herkes mazharı olduğu İlahi ismin özelliklerini kazanmakla mükelleftir. Dünya hayatında kazanamayanlar ahiret hayatında kazanacaklardır. İlahi isimler arasında farklar vardır ki bu farklılık kemal derecelerini ortaya çıkarır. Mesela peygamberlerin hepsi peygamberlik konusunda birdirler, fakat mazharı oldukları İlahi isimler birbirinden farklıdır. "Peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık." (Bakara 2/253) ayetiyle bazı peygamberler bazı peygamberlerden kemal bakımından üstün tutulmuştur. Dünyada ve ahirette Hz. Musa, Hz. İsa değildir. Evliyaların dereceleri de böyledir. Buna göre ahirette kemal derecelerinde ilerleme yoktur, fakat her ferdin mazharı olduğu İlahi ismin kemali çerçevesinde ruhen ilerlemesi vardır. Bu beyitteki "O cihan pazar ve kazanç dolu bir şehirdir." ifadesi bu kazanç ve ilerlemeye işaret eder. Ahirette ruhani bir neşe galip olduğu için oradaki kazanç bu dünyanın kazancına benzemez. Ahiretteki kazanç ruhani niteliktedir. "Cennette bir pazar vardır ki onda suretler satılır." hadisine göre oradaki pazardan suret almak için bir karşılık vermek gerekecektir. Bu karşılık dünya parası değil, ruhun Hakk'a olan aşkıdır³⁰.

²⁸ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 81a.

²⁹ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 4, s. 209-210.

³⁰ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 4, s. 207-209.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

III. Sülûkun Mertebeleri

A. Sülûkun Başlangıç Dereceleri

1. Tövbe

Pişmanlık, nedamet, dönme anlamlarına gelir ki buradaki dönüş, Allah'adır³¹. Tövbede, işlenen herhangi bir günahın duyulan pişmanlık ve sonrasında aynı günahı tekrar işlememek söz konusudur. Tövbe, nefsin yaptığı kötü işlerden dolayı Allah'a itaatsizlikten itaate dönmesidir. Tövbe eden kişi aynı zamanda dıştan içe, halktan Hakk'a döner ve bu dönüşüyle kalbinde Allah'tan başka hiçbir şeye meyil ve arzusu kalmaz³².

İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî ve Ahmet Avni Konuk Mesnevî'de yer alan aynı beytin serhinde tövbeyle ilgili olarak Hz. Şuayb ve Hz. Muhammed'in taşlık bir alanı ziraata uygun hâle getirmesi mucizelerini aktarmışlardır. Bu kıssalardan hareketle iki şârih de taşlık bir alan gibi olan kalplerin tövbe ve peygamberlerin vârisi olan kâmil velilerin duasıyla yumuşayacağını, uhrevi ziraata uygun hâle geleceğini dile getirmişlerdir.

Ankaravî, Hz. Muhammed'in Mısır hükümdarı Mukavkıs'ı İslam'a davet etmesi üzerinden tövbenin önemini aktarır. Mukavkıs Hz. Muhammed döneminde Mısır hükümdarıdır. Hz. Muhammed'in gönderdiği bir mektupla İslam'a davet edilir. Söz konusu hükümdar İslam'a daveti kabul etmemekle birlikte Hz. Muhammed'in gönderdiği mektubu hürmetle karşılar ve peygamberimizden taşlık bir alanın ziraata uygun hâle getirilmesini talep eder. Hz. Muhammed'in duasıyla Mukavkıs'ın isteği kabul edilir. Burada sözü edilen taşlık alan nefis için kullanılmıştır. Gönül sağlıkta taş gibi olur ki tövbe o taşlık mahalli uhrevi ziraata uygun hâle getirir. Yalnız bunun için Hz. Şuayb ve Hz. Muhammed gibi duasıyla salih tohumu ekecek bir kişi lazımdır. Peygamberlikten sonra da peygamberlerin vârisleri olan veliler vasıtasıyla taşlık alana benzeyen bir kalp, manevi ziraata uygun hâle gelebilir ve ondan uhrevi ürün elde edilebilir. Fakat inkâr, altını bakır, barışı savaş yapar; kötü kişi de verimli toprağı taşlık alan hâline getirir³³. Dolayısıyla kalbi taşlık bir alan gibi olan kimse, tövbe tohumuyla orayı ekilip biçilecek bir mahal yapmaya gayret etmelidir.

Ahmet Avni Konuk'a göre tövbe etmek kişinin elinde değildir. Bir kimsenin tövbe edebilmesi için Allah'ın yardımı ve gözyaşına ihtiyacı vardır. Konuk, inkârcı bir filozofa tövbe zevkinin verilmemesinden hareketle bu konudaki görüşlerini aktarmaktadır. Bir filozof Mülk suresinin otuzuncu ayetinde geçen "Eğer sizin suyunuz yerin dibine giderse akarsuyu size kim getirir?" (Mülk 67/30) ayetini duyduğunda suyu yerin dibinden kazma ile çıkarabileceğini söyleyerek Allah'ın ayetini inkâr eder. Filozof, bu inkârı sebebiyle bir gece rüyasında gözlerinin kör olduğunu görür. Uyandığında da gözlerinin gerçekten kör olduğunu fark eder. Eğer filozof, uyandığında gözyaşı dökerek inkârından dolayı tövbe etseydi gözünün nuru geri gelecektir. Bunun yanı sıra inkârdan vazgeçerek tövbe ve istiğfar etmek de kişinin elinde değildir ki tövbe ancak Allah'ın yardımıyla olur. Çünkü tövbe zevki ve lezzeti, nefse ait sıfatların tutsağı olan gafil ve sarhoşların mezesi değildir. Nefs-i emmare mertebesinde olanlar, yaptıkları inkârdan dolayı pişman olmayı akıllarına getirmezler. Pişmanlık ancak nefs-i levvame mertebesinde olanların kârıdır. Nefs-i emmare mertebesinde olan kalbin katılığı, bir taşın yüzüne benzer. Taşın yüzüne herhangi bir tohum ekilip mahsul elde edilemediği gibi, katı kalbe de tövbe tohumu ekilip mağfiret mahsulü biçilemez. Bu tür kalplere tövbe tohumunu ancak Hz. Şuayb ve Hz. Muhammed gibi kâmil insanların duası ekebilir. Tövbede en önemli noktalardan biri de halis bir niyete sahip olmaktır. Çünkü halis niyet, inanç, yalvarma ve duanın zor görünen bir işi kolaylaştırması gibi, inançsızlık ve

³¹ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2001, s. 350.

³² Abdürrezzak Kâşânî, Tasavvuf Sözlüğü, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 156-157.

³³ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 54b.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

inkâr da kolay gibi görünen işi zorlaştırır. İnkâr ve inançsızlık, hakir ve değersiz hâlleri kendine çeker³⁴.

Ankaravî'ye göre tövbenin kabul edilmesi için canı gönülden ve gözyaşıyla olması gerekir. Halis bir şekilde yapılan tövbenin karşılığı rahmettir. Fakat rahmet herkese nasip olmaz, ancak yalvarıp yakarma ve halis bir kalple niyaz edenlerin nasibi olur. Ayrıca tövbe için gözyaşı ve yürek ateşi lazımdır ki bu sayede gönül bahçesi eşsiz surların yeşerdiği bir yer hâline gelir. İlbaharda gül bahçesinin tazelenmesine şimşek ve bulutun gerekmesi gibi, tövbe için de ah şimşegi ve gözyaşı gereklidir³⁵.

Ahmet Avni Konuk ise yalvarma ve gözyaşı ile yapılan tövbenin etkisini “külli rahmet” kavramıyla açıklar. Külli rahmet, Rahmani ve Rahimî rahmetlerin toplamıdır. Rahmani rahmet, Allah'ın sıfat ve zatının herkesi kapsayan rahmetidir ki mümin ve kâfir herkesi içine alıp bu dünyada tecelli eder. Rahimî rahmet ise Allah'ın sıfat ve zatının özel rahmetidir ve ahirette tecelli edip müminleri kapsar. Hak yolunun yolcusu olan sâlik de herkes gibi Rahmani rahmete kavuşacaktır. Eğer Allah'a yalvarır ve ağlarsa Hakk'ın Rahimî rahmetinden pay alır. Onun yalvarması ve yakarması bu rahmet için güçlü bir sermayedir³⁶.

Tövbe konusunda Ankaravî daha kısa açıklama yaparken Konuk daha teferruatlı bir açıklama yapmayı tercih ederek tövbe ile secde arasında ilişki kurmuş ve gönülden yapılan tövbeyi kalbin secdesi olarak izah etmiştir. Buna göre Konuk, “Her bir kalbe secdeye de izin yoktur, rahmet ücreti her ecrin nasibi değildir.” beytinin şerhinde secdenin de tövbe anlamına geldiğini şu şekilde açıklar: Secde boyun eğmedir. Bir kimse yaptığı kabahatin kötülüğünü idrak ederek kalpten pişmanlık duyarsa onun kalbi boyun eğmeyi kabul etmiş olur ki buna vicdan azabı da derler. Fakat vicdan azabını kalbi katı olanlar değil, yumuşak olanlar hisseder. Kalbi katı olanlarda yaptıkları kötü fiillerden dolayı asla pişmanlık eseri görülmez. Halk arasında birbirine karşı hata yapanlar tarziye verirler. Tarziye vermek de barışma yolunda bir boyun eğmedir. Eğer bu boyun eğme İlahi emre karşı yapılan bir muhalefetten sonra olursa tövbe adını alır ki Hakk'ın huzurunda kalbin secdesidir. Kalbin secdesinin karşılığı da rahmet ve mağfirettir. Her kalbe hakkıyla secde etmeye izin yoktur. Yani rahmet ücreti her tövbekârın nasibi değildir. Birçok kimse kalbinde pişmanlık ateşini duymadan “estağfurullah” dediği için tövbe ve istiğfarlarının kıymeti yoktur. İtaatsizlik duygularının lezzetinden alakasını kesmeyen kalp, rahmete nail olamaz³⁷.

2. Halvet

Yalnız kalma, tenhaya çekilme, uzlet, inziva, tek başına yaşamaktır³⁸. Kâşânî bu sözcüğü Hak'la gizli bir şekilde konuşma olarak değerlendirir ki bu konuşmada bir insan veya melek bulunmaz. Yalnızlığı tercih etmek anlamına gelen halvetin de bu manaya ulaşmayı sağlayan bir suret olduğunu ifade eder³⁹.

Halvet konusunda şârihler Mesnevî'nin farklı beyitlerini kullansalar da aynı düşünceleri dile getirmişlerdir. Hak yoluna giren kimse halvet yolunu seçmelidir, fakat buna kendi iradesiyle değil, mürşidinin izni ve emriyle karar vermelidir. Mürşidinin izni olmadan kendi başına halvete giren mürit, “Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı.” ayeti mucibince, Allah'ın kudret ve kuvvetine alet olan mürşidinden, dolayısıyla Allah'tan kaçmış olur. Böyle bir halvete evliya arasında izin yoktur.

³⁴ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 455-456.

³⁵ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 54b.

³⁶ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 4, s. 45.

³⁷ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 456-457.

³⁸ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 156; Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s. 320.

³⁹ Kâşânî, Tasavvuf Sözlüğü, s. 234.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Ankaravî, “Nazarı halvete dikmiş olan kimse, nihayet onu da yârdan öğrenmiştir.” beytinin şerhiyle Hak yoluna giren bir kimsenin mürşidinin izni olmadan halvete girmesinin doğru olmadığı görüşünü savunur. Konuyla ilgili iki soru sorar ve soruların cevabıyla da merakını anlatır: Hakk’a mensup olan bir yâri istemek neden gereklidir? Çok kimse halveti seçip masiva ve halkla ilgisini keserek Hak’la aşına olmuştur ki ben de kendi başıma halvet ihtiyar etsem, mürşit zahmetini çekmeden masivadan el çeksem olmaz mı? Bu sorulara cevaben Ankaravî, masivadan uzaklaşarak Hakk’a gönül gözünü açan kimsenin bunu bir yârdan, Rabbani bir mürşitten öğrendiğini söyler. Yoksa sadece masivadan el çekmekle mürşitsiz Hakk’a vasıl olunamaz. Bir kimsenin Hakk’a ulaşmasında bir mürşit yok gibi görünse de mutlaka bir velinin ruhaniyetinin hidayeti ve yardımı vardır ki bu şekilde Hakk’a vasıl olanlara Üveysiler denir. Bunun haricinde bir yâr bulmadan halvet yolunu seçmeye evliya arasında rıza ve cevaz yoktur⁴⁰.

Halvet hakkında Ankaravî, yukarıdaki görüşlerini vermekle yetinirken Konuk, Sadreddin Konevî ve Mevlânâ’dan örnek vakalar aktarıp konuyu biraz daha genişleterek ele almıştır. “Halvet yârdan değil, ağıyardan gerek; kürk bahar için değil, kış içindir.” beytinin şerhinde kâmil bir mürşidin emri ve onayı olmadan bir kimsenin halvete girmesinin ve ondan bir sonuç almasının mümkün olmadığını vurgular. Çünkü bu şekilde halvete giren kişi, halvette karşısına çıkacak olan Rahmani ve şeytani tecellileri ayırt edemez. Hatta bu durum o kimsenin manen helâkine bile sebep olabilir. Kâmil mürşide ihtiyacı olmadığını düşünen kimse, o mürşidi ağıyardan gördüğü için ona ihtiyaç duymamış olur. Hâlbuki mürşit ağıyar değil, yârdır. Dolayısıyla mürşitten kaçıp halvete girmek hakiki sevgiliden kaçmaktır. Ahmet Avni Konuk düşüncelerini desteklemek için Konevî ve Mevlânâ’dan birer vaka aktarır. Sadreddin Konevî’den aktarılan vaka şöyledir: Sadreddin Konevî’nin bir müridi, kendisinden izin almadan halvete girer. Şeyh kaybolan müridi sorduğunda halvette olduğunu öğrenir. O müridin halvetine gittiği zaman müridin elinde kalem kâğıt bir şeyler yazdığını görür. Müride neyle meşgul olduğunu sorar. Mürit de halvete girdiğini, Hz. Cebrail’in gelip ağzına tükürerek Allah’a ait sırlar getirdiğini ve bunun üzerine kalbine doğan sırları yazdığını söyler. Konevî, müridine halvete girdiğinde neyle meşgul olduğunu sorar. Mürit de Allah’ın zikriyle meşgul olduğu cevabını verir. Bunun üzerine şeyh, Allah’ın zikriyle meşgul olan birini Hz. Cebrail’in zikirten uzaklaştırmayacağını ve gelenin şeytan, yazdıklarının da şeytanın ilmi olduğunu söyler. Konevî, mürşidinin izniyle halvete girmesine rağmen böyle bir durumla karşılaştığını, fakat şeytana galip geldiğini anlattıktan sonra müride, halvetten çıkarak yazdıklarının hepsini yakmasını söyler. Mevlânâ ile ilgili anlatılan vaka da şöyledir: Bir müridi halvete girmek için Mevlânâ’dan izin ister. Mevlânâ bir başka müridi de yanına vererek yan yana iki hücrede halvete girmelerine izin verir. Bir süre sonra açlık hissi müritleri derinden etkileyince gece dışarı çıkıp birinin evinde kendilerine ikram edilen kaz dolmasıyla karınlarını doyururlar. Mevlânâ sabahleyin hücrenin kapısına elini sürdüğünde hücreden riyazet değil, kaz dolması kokusu geldiğini söyler. Bunun üzerine iki mürit de Mevlânâ’nın ayaklarına kapanıp tövbe ederler. Böyle bir rahmet denizi varken insanın kendisini halvet köşelerine hapsedmesinin doğru olmayacağını söylerler⁴¹.

Ahmet Avni Konuk’tan farklı olarak Ankaravî ikinci olarak gece gibi olan bu dünyada halvetin seçilmesi gerektiğini ve bunun için de gönülden isteğin şart olduğu vurgular. Hakiki sevgiliye ülfet ve aşinalık kılmak isteyen kimse gece mesabesinde olan bu dünyadan halvet etmeyi seçmeli ve sevgiliyi canıgönülden istemelidir. Gönülde hakiki sevgiliye kavuşma derdi olmadan bu kavuşma gerçekleşmez. Eğer ruh İsa’sı terk edilip nefis eşeği beslenirse hakiki sevgiliye ulaşmak mümkün değildir. Vuslata ancak hüznü kalpteki muhabbetin şevkiyle duyulan istek sayesinde erilebilir⁴².

⁴⁰ Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 3b.

⁴¹ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 20-21.

⁴² Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 61a-61b.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

B. Sâlikin Sülûku Esnasında Yapacakları

1. İhlâs

İhlâs kelimesi sözlükte temiz bir sevgi ve kalpten gelen samimi dostluk olarak tanımlanmaktadır. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde sözde ihlâs, fiilde ihlâs, ibadetlerde ihlâs, manevi hâl ve hareketlerde ihlâs olmak üzere ihlâsın farklı türleri verilir. Bunun yanı sıra ibadetlerin ruhu da ihlâstır⁴³.

“Sırrın kötü kişiden gizlenmesine şaşılmaz; asıl şaşılacak olan, sırrı kişinin kendinden gizlemesidir. Sen yaptığın işi kendi gözünden bile gizle ki işin, iyi ve kötünden korunsun.” beyitlerinin şerhinde Ankaravî, ibadetlerde bu gizlilik olmadığı sürece yapılan işin sonunda selametın olmayacağını ifade eder. Eğer tam bir ihlâsla yapılan ameli iyi olan melekler duyup da amel defterine yazarlarsa kötü olan şeytan ve nefis, bu ameli bozma çabası içine girer. Bundan dolayı gösteriş ve kendini beğenmişlikten kurtulan âşıkların kalpleri nur ve esrar kabri gibi olur ki onlar herhangi bir sırrı mahşere kadar açığa vurmazlar. “Ser vermek olur, sır ayan eylemek olmaz.” sözü gereğince unutulmanın zevkini tadanlar, şöhretin afet olduğunu bilenler, sırlarını halkın ve âlemin gözlerinden saklamışlardır⁴⁴.

Ankaravî ile aynı beyti şerh eden Ahmet Avni Konuk, yapılan ibadetlerin gizliliğinin çok önemli olduğunu vurguladıktan sonra nefis mertebelerine göre ameller üzerinde durmuştur. Buna göre nefis-i emmare mertebesinde olan insanlar, güzel amellerini sadece elde edecekleri menfaate göre yaparlar ve kötü amellerinde de bazen halkın ayıplamasından çekinirler. Nefis-i levvame mertebesinde olanlar ise güzel amellerini elde edecekleri menfaatlerin yanı sıra ahiretteki mükâfatı da buna ilave ederek yaparlar, kötü amellerinde de hem halkın ayıplamasından hem de ahirette görecekleri cezadan korkarlar. Nefis-i mülhimedde olanlar, güzel amellerini yaparken elde edecekleri menfaatten geçmişler ve Hakk'ın rızasını elde etmek isterler. Nefse ait sıfatları aşağılık görürler ve nazarlarında amelleri ihlâsladır. Fakat kendilerinde nefse ait sıfatlardan olan, halkın zevkinde kabul edilme duygusu vardır. Nefis-i mutmainne mertebesine erişen nefis, dünya ve ahiretle alakasını kesip tamamen Hakk'a döner, nazarında açgözlülük ve korku kalmaz. Söylediklerini şu beyitle destekler:

Şöyle sakla sırr-ı aşkı, tende cânın duymasın,

Hâlet-i aşkı hikâyet kıl, zebânın duymasın!

2. İstikamet

İstikamet kelimesi, İlahi kelimada “O halde emrolunduğun gibi doğru ol.” (Hud 11/ 112) ayetiyle açıklanmaktadır. Tasavvuf sözlüklerinde de hâl ve hareketlerde, taat ve ibadetlerde ifrat ve tefritten kaçınarak itidal yolunu tutmak olarak geçer⁴⁵.

Hız. Şârih, Mesnevî'de geçen “Sufinin hayvanını kervan halkının hasta zannetmesi” başlığı altındaki “Gece gıdası lahavle olduğu için eşek, gece tespih çekti, gündüz de secdede.” beytinden hareketle dünyaya gönül verenleri sufinin eşeğine benzetir. Burada geçen hikâye kısaca şöyledir: “Dünyayı dolaşan bir sufî, bir dergâha konuk olur. Hayvanını ahıra bağladıktan sonra dostlarının yanına gider. Hizmetçiye de hayvanına nasıl bakması gerektiğini iyice tembihler. Fakat hizmetçi, sufinin söylediği her sözden sonra bir “lahavle” çeker. Hizmetçi en sonunda sufinin yanından ayrılır. Eşekle ilgilenmeden arkadaşlarının yanına gider ve sufinin söyledikleriyle de alay eder. Ertesi sabah sufî eşeğini alıp yola koyulur, fakat eşek yolda düşse kalka yürümeye başlar. Sufî,

⁴³ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 180.

⁴⁴ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâîf ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 49a.

⁴⁵ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, Tasavvuf Sözlüğü, İnsan Yayınları, İstanbul 2008, s.190.

eşeginin geceleyin “lahavle”den başka bir şey yemediğini anlar. Dünyaya gönül veren ve eşek mesabesinde olanlar da dünya gecesinin yalancı “lahavle”sini yer, nefisini terbiye etmeden kendi yaptıklarını Allah’ın iradesine yükleyerek cebr yoluna gider, bu şekilde amelsiz tespih çekerse ahiret gününde bu yanlış davranışlarından dolayı hiçbir şey elde edemezler. Daima yüz üstü sürçerek asıl secdeyi sırat üstünde giderken yapar⁴⁶. Yani Hak yoluna gidenler, dünyadan el çekerek tarik-i müstakimde istikamet üzere olmaya çalışmalıdır.

Ahmet Avni Konuk ise “Her kim dünyada şeytanın telbisini ve dost yüzü düşmanın ta’zimini ve hilesini yerse; İslam yolunda sırat köprüsü üstünde o eşek gibi sersemlikten başı üzerine gelir!” beyitlerinin şerhinde sırat-ı müstakimde istikamet üzere olmayı, istikamet sözcüğünün tanımında verilen ifrat ve tefrit kavramlarıyla açıklar. Sırat köprüsünde iman haktır. Onun inceliği için kıl demek, onun hakkında eksik bir nitelemedir ki o kıldan daha incedir. Sırat-ı müstakim, ahlakta bulunan zıt yönlerin ortasından ibarettir. Cömertlik güzel huydur ki müsriflik ve cimrilik arasındaki ayırıcı çizgidir. İfrat tarafı müsriflik, tefrit tarafı cimriliktir. Alçakgönüllülük de büyülenme ve kendini hakir görme arasındaki ayırıcı çizgidir. İşte bu ayırıcı çizgiler sırat-ı müstakimdir ve orta yoldur. Sırat-ı müstakim üzerinde yürüyenler dünya hayatındaki belalardan emin olacakları gibi, ahirette de mutluluk bulurlar. Diğer türlü daima hüsrân içinde olacaklardır. Mesela müsriflik, malını lüzumundan fazla harcamaktır ki sonu fakirlik ve muhtaç olmaktadır. Cimrilik, yememek ve yedirmemektir. Bunun sonucu da kendi nefesine zulüm ve insanlar arasında hor görülme. Bunun gibi ifrat ve tefritler de kötü sonuçlar doğurur ve hem dünyada hem de sırat üzerinde düşmeye sebep olur. Dünyada şeriatın emirleri üzerine yaşayanlar bu köprünün üzerinden yıldırım hızıyla geçeceklerdir. Şeriatı istikameti az olanlar ok gibi geçerler. İstikamette ondan daha aşağı olanlar, sarsmadan yürüyen bir atın hızında geçerler. Şeriatın emirlerine uymayanlar ise eğer Allah’ın affına mazhar olmazlarsa ayakları kayıp sıratın altına düşerler⁴⁷.

3. Teslim

Bir emaneti yerine verme, hakikat olduğunu söyleme gibi anlamlara sahip olan teslim sözcüğü, tasavvufta genellikle Allah’ın takdirine boyun eğmek ve hoş gitmese dahi itirazda bulunmamak olarak değerlendirilir⁴⁸. Bu ifadeyi biraz daha açmak gerekirse kul, başına gelen herhangi bir beladan dolayı hemen itiraza ve isyana kalkışmaz, söz konusu musibetin Allah’ın takdiri olduğunu bilerek onu Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yakup... gibi karşılar.

Ankaravî teslim hakkındaki görüşlerini fazla detaya inmeden, sabır ve şükür kavramları üzerinde durarak açıklama yoluna gitmiştir. İlahi kaza okunun kırılmasının nedeni kuldaki sabır yokluğudur. Yani bir kimse, başına gelen herhangi bir musibetten dolayı öfkelenmek yerine sabretmeli, hatta şükretmelidir. Çünkü kişinin öfke gözü, sütü kan zanneder; hayır olanı, şer kabul eder. Hak yoluna giden kimsenin yapması gereken, gelen İlahi kaza okunu canı gönülden kabul etmesi ve ruz-ı cezada onunla Hakk’ın karşısına çıkmasıdır. Kula asıl gereken kazaya şikâyet etmeden rıza göstermek ve “elhamdülillah” diyerek takdir-i İlahi’ye şükretmektir⁴⁹.

Ahmet Avni Konuk ise teslim konusunu hadis ve ayetlerden hareketle daha teferruatlı bir şekilde değerlendirir. Bu konuda öncelikle “eğer” kavramı üzerinde durur ve hadisleri söylediklerine delil gösterir. Hz. Muhammed’in bu kelimenin kullanılmasını yasakladığını ifade ederek söz konusu hadisi aktarır: “Eğer kelimesinden sakınınız, çünkü o münafıkların sözlerindedir.” Bu konudaki fikrinin desteklemek için ikinci bir hadisi daha örnek verir: “Sana bir

⁴⁶ Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 11b.

⁴⁷ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 87-88.

⁴⁸ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 349.

⁴⁹ Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 42a.

şey isabet ederse eğer böyle yapaydım, şöyle ve böyle olurdu, deme; fakat Allah'ın takdiridir, de." Dolayısıyla din yolundaki müminlerin "eğer" kelimesini kullanmaması gerektiğini vurgular⁵⁰.

Konuk, ikinci olarak bütün âlemlerde olan her şeyin Allah'ın takdiri dâhilinde gerçekleştiği üzerinde durur. Buna göre şehadet âlemi, Allah'ın fiillerinin çıkış yeridir. Allah'ın fiillerinin kaynağı da onun sıfat ve isimleridir. Allah'ın isim ve sıfatlarının suretleri ilm-i İlahi'de sabittir. Bütün âlemlerde (ruhlar âlemi, misal âlemi, şehadet âlemi vb.) ortaya çıkan şeyler ancak Allah'ın takdiriyledir. Kul iradesini bir fiile yönlendirdiği zaman, bu hareket onun ayn-ı sabitesinin gereğidir. Sözü burasında söylediklerini desteklemek için şu ayeti delil gösterir: "Sizin irade ettiğiniz şey ancak Allah'ın irade ettiği şeydir." (İnsan 76/30; Tekvir 81/29) Sonuç olarak kula her ne isabet ederse Allah'ın takdiriyledir. Bundan dolayı "Şöyle yapsaydım." veya "Böyle yapsaydım." dememek gerekir. Çünkü bu sözleri, kaderin sırrını anlamayan halk yapar ve bunları söylemek muhalefet ve nifak olur⁵¹.

C. Ahlak-ı Hamideye Dair Dereceler

1. Sabır

Sabır, dayanma, katlanma, tahammül, dayanıklılık demektir. Nefsine hâkim olmak ve kendini tutmak da sabırdır⁵². Nefsi, Allah'ın emir ve yasaklarına uymaya zorlamaktır⁵³. Başa gelen herhangi bir sıkıntıda "Eğer şöyle yapsaydım." veya "Eğer böyle yapsaydım." ifadesini kullanmadan söz konusu olumsuz durumu Allah'ın takdiri olarak kabul edip boyun eğmektir sabır.

Genel olarak baktığımızda her iki şârihin de söyledikleri aynı doğrultudadır. Fakat aktardıkları birikim birbirinden farklılık arz eder. Ankaravî sabır konusunda daha teferruatlı bilgi verme yolun gitmiştir. Şârihlerin sabır konusundaki görüşlerini şu şekilde sınıflayabiliriz: riyazet ve mücahede zorluklarına sabır, nefsin arzularına sabır, sabır-iman arasındaki ilişki, dünyanın sıkıntılarına sabır.

a. Riyazet ve Mücahede Zorluklarına Sabır

Riyazet ve mücahede zorluklarına sabretmek konusunda Ankaravî, insanın üzerinde yaşadığı zeminin sır ve hikmetini anlayabilmek için hakikat gözüyle defalarca bakmak gerektiğini ifade eder. İnsan ancak bu şekilde saf olanı tortudan ayırabilir. Fakat bunun için insan, çok zahmet ve riyazet çekmelidir. Çünkü iyiyi kötüden ayırabilmek için fazlaca akıl ve idrak lazımdır. Bu derece akıl ve idrak ancak riyazet ve imtihanla ve bunlara sabretmekle olur⁵⁴.

Konuk ise sabır ve riyazet hakkında, hakikat yolunun talibi olan kişinin mücahede zorluklarına sabretmesi üzerinde durur. Kişinin bu dünyayı algılamasını sağlayan beş duyu kalp gözüne perde çekmişse ve kişi varlığın hakikatini kavramaktan körse "Âmâya güçlük yoktur." ayeti gereğince gayba iman etmekle yetinmelidir. Çünkü böyle bir kimse hakikati müşahedeyle sorumlu değildir. Fakat kişi, hakikatin talibi ise Hak yoluna süluk etmeli ve mücahede zorluklarına sabretmelidir. Çünkü sabır, mutluluğun anahtarıdır ve bu sayede murada erişilir⁵⁵.

b. Nefsin Arzularına Sabır

Ankaravî'ye göre insanın gözü bu dünyada gaflet, cehalet, dünya sevgisi, Allah'tan gayrıya meyil gibi sebeplerle perdelidir. Sabır sayesinde kişi nefsinin arzusuna muhalefet ederse Allah'la

⁵⁰ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 207-208.

⁵¹ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 207-208.

⁵² Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, s. 905.

⁵³ Kâşânî, Tasavvuf Sözlüğü, s. 326.

⁵⁴ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 90b.

⁵⁵ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 37-38.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

arasında bulunan bu tür perdelerin hepsi yanar. Sabır insanın göğsünü genişletir ki bunun alameti gururdan uzaklaşmaktır. Gurur kapısından uzaklaşan kişi tövbe eder ve ölüm gelmeden gerekli hazırlığı yapmış olur⁵⁶.

Başka bir yerde “Sabretmek senin canının tespihidir, sabret ki sabır, doğru bir tespihtir.” beytinin şerhinde Ankaravî, sabır-tespih ilişkisini ele almıştır. Buna göre Ankaravî'nin görüşleri şöyledir: İbadetlere sabretmek senin tespihinin ruhu ve özüdür. Allah yolunda sabret ki asıl tespih odur. Tespih üç kısımdır: sözle, kalple, amelle. Burada önemli olan amelle yapılan tespihtir. Bu sayede bütün azalar itaatsizlikten temizlenir ve nefis hapsedilerek ibadet yoluna gidilir. Sabır da söz ve kalple yapılan tespihin ruhudur. Sabır ruh, söz ve gönülle yapılan tespih de ceset gibidir. İman ceset menzilesindedir, sabır onun başıdır. Lisan ve gönülle yapılan hiçbir tespih sabır derecelerini tutmaz⁵⁷.

Bu mevzuda Konuk da aynı beytin şerhinde nefsin arzularına muhalefet ve tespih-sabır ilişkisi üzerinde durur. Şöyle ki nefsin tasarruflarına karşı sabretmek ve onun arzularına muhalefet edip Hakk'ın emrine boyun eğmek tespihin canıdır. Çünkü insanın nefsi tasarrufa kalkınca ilahlık davasında bulunmuş olur. Onun tasarrufuna karşı sabrederek ilahlık davasını reddetmek gerekir ki Allah'ın tasarrufları ve ilahlığı kabul edilsin. Dille, kalple, fikirle Hakk'ı tenzih ve tespih etmek, nefsin tasarrufuna karşı sabretme yoluyla yapılan tenzih ve tespih derecesine ulaşamaz. Dil, kalp ve fikirle yapılan tespih kolaydır; fakat sabır suretiyle fiilî olan tespih son derece güçtür. Dolayısıyla sabretmek ve fiilî tespihle Hakk'ı tespih ve tenzih etmek gerekir. Bu şekildeki sabır da ruhani mutluluğun anahtarıdır⁵⁸.

c. Sabır-İman İlişkisi

Ankaravî, sabır-iman ilişkisini ve sabrın önemini ayetlerden hareketle yorumlamıştır. Buna göre dünya zindanında imanı güçlü olan bir mümin dert ve belaya tutulsa bu gamın karşısında hem dünyada hem ahirette nimet ve mutluluk verileceğini bilir. Her zorluğun sonunda bir kolaylık bulunduğu imanı vardır. Bundan dolayıdır ki imanın kuvveti, mutluluğu ve rahatlığı getirir. Fakat zayıf iman ise üzüntüye, kedere, yürek sıkıntılarına sebep olur. İmanı zayıf olan kişi, başına bir bela geldiğinde bu belanın karşılığında bu dünyada ve ahirette ne alacağını bilmez. Bundan dolayı da söz konusu bela, imanı zayıf olan kimseye sıkıntı ve ümitsizlik verir. “Sabredenleri müjdele.” (Bakara 2/155), “Onlar ki kendilerine bir musibet geldiği zaman: Mutlaka biz, Allah'a aitiz ve şüphesiz ona döneceğiz, derler.” (Bakara 2/156), “Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız, bol bol verilir.” (Zümer 39/10) ayetlerine göre sabredenler Allah tarafından mükâfatlandırılacaktır⁵⁹.

Konuk da Ankaravî'nin şerh ettiği beyitten hareketle sabırla iman arasında güçlü bir ilişki olduğunu belirtir. İnsanın kalbine kurtuluş ümidi ve mutluluk iman vasıtasıyla gelir. “Muhakkak zorlukla beraber kolaylık vardır.” (İnşirah 94/6) ayeti mucibince imanı güçlü olan kimse, Allah'ın bu sıkıntının karşılığı olarak rahatlık vereceğini bilir. Başına gelen belanın muvakkat olduğunu bilir ve sabreder. Fakat Allah'ın bu vaadinde imanı zayıf olan kişi, tutulduğu beladan kurtulamayacağını zanneder ve içini bir sıkıntı kaplar, ümitsizliğe kapılır. Hatta imanı hiç olmayanlar intihara kadar gider. Konuk, bu meseleyle ilgili yorumlarını şu hadislerle tamamlar: “Sabır imanın başıdır.”, “Sabrı olmayanın imanı yoktur.”, “Sabır imanın yarısıdır.”⁶⁰

⁵⁶ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 6a.

⁵⁷ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 96a.

⁵⁸ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, C. 4, s. 347.

⁵⁹ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 20b-21a.

⁶⁰ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerif Şerhi, C. 3, s. 171.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

Sabır-iman ilişkisinde Ankaravî, daha fazla yorum yapmayı tercih eder. Mesnevî'nin başka bir beytinin şerhini yaparken bir soru vasıtasıyla değerlendirmesini yapar: Sabır birçok insanın gözüne diken ve yılan gibi çirkin gelirken nasıl oluyor da bu derece güzel olabilir? Bu soruya, imanı olan kimseye göre sabır güzel, imanı olmayan dünya ehline göre çirkindir, cevabını verir. İnsanlar arasında da böyledir ki bir kimseyi sevmediğinde o kimse sana yılan gibi görünür. Fakat aynı insan, başka birine son derece güzel görünür. Dolayısıyla bu değişiklik görülen kişide değil, onu gören kişidedir⁶¹.

d. Dünyanın Sıkıntılarına Sabır

Dünyada çekilen sıkıntıları bir imtihan olarak değerlendiren Ankaravî, bu sayede canın değerinin ortaya çıktığını vurgular. Düşmandan korku, açlık, malın eksilmesi, beden hastalanması gibi sıkıntılara sabretmek ve dönüşün Allah'a olduğunu bilmek gerekir ki bunlar canın asıl değerinin anlaşılmasını sağlar. Söylenenler şu ayetle desteklenir: "Ant olsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey peygamber!) Sabredenleri müjdele! O sabredenler, kendilerine bir bela geldiği zaman: Biz Allah'ın kullarıyız ve ona döneceğiz, derler." (Bakara 2/155-156).

Konuk ise dünya hayatında çekilen sıkıntıların içinde rahmetler bulunan bir hazine olduğu üzerinde durur. Nitekim bazı meyvelerin kabukları ağaçlarında iken yarıldığında onların için taze ve güzel olur, olgunlaşmış hâle gelir. Bunun gibi müminin içi ruhu, kabuğu cesedir. Cesedine maraz ve ağrı geldiğinde nefis baskı altında kalarak ruhu olgunlaşır. Bu konu şu hadisle desteklenir: "Kullarımdan bir kulumun bedenine yahut malına yahut çocuğuna bir musibet versem, o kulum bu musibeti sabr-ı cemil ile karşılarsa ben onun için mizan kurup defterini açmaya utanırım."⁶²

D. Sülûka Esas Teşkil Eden Dereceler

1. Yakîn

Şüphe barındırmayan sağlam bilgi, kesin olarak bilmedir. Üç tür olarak değerlendirilir: İlm-i yakîn, işitme yoluyla elde edilen kesin bilgidir. Ayn-ı yakîn, görme yoluyla elde edilen kesin bilgidir. Hakk-ı yakîn, tecrübeyle elde edilen kesin bilgidir.

Ankaravî, öncelikle yakîn mertebelerini açıklar ve daha sonra ilme'l-yakîn mertebesini değerlendirir. Hak talibi olan kimsenin ilmi söz ve kelimelerle ateşle olduysa bu mertebeye ateşten daha fazla olgunlaşmayı istemeli, yakîn mertebesinde karar kılmamalıdır. Şeyhler arasında yakîn üç kısımdır: ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn. Ateş talibi olan kimse, bulunduğu mertebeye ateşi görmese, sözüne güvenilir bir sadık mürşitten ateş hakkındaki bilgiyi edinse talibin bu şekilde ateşi bilmesi ilme'l-yakîndir. Talibin, sonrasında sözü edilen makama sefer ederek o ateşi görmesine ayne'l-yakîn, o ateşe kendini atıp yakmasına da hakka'l-yakîn denir. İlme'l-yakîn mertebesinde kötü sıfatların iyi sıfatlara tebdili söz konusudur ki cehil ilme tebdil olur. Hakka'l-yakîn mertebesinde beşerî zatın tebdili söz konusudur ki hamlık gidip İlahi tecelli ateşiyle pişmek ve Rabbani aşk ateşiyle yanmak vardır.

Yakîn mertebeleri hakkında Ankaravî ikinci olarak "Deniz, ey kör, basar bulmak için benim suyumdan sağ elinle iç, der." beytinde ilme'l-yakîn hakkında bilgi verir. Hakikat denizi, gönül gözü kör olan cahil ve gafile, benim hidayet suyumdan sağ elinle içersen gönül gözün açılıp hakikatlere âlim olursun, der. Bu mertebeye sağ el iyi niyetten ibarettir ki "Sana iyilikten bir şey isabet ederse Allah'tandır ve kötülükten bir şey isabet ederse nefisindedir." (Nisa 4/79) ayeti

⁶¹ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâîf ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 21a.

⁶² Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 4, s. 121-122.

gereğince kişi, iyinin ve kötünün nereden geldiğini ayırt edebilme yeteneğini kazanır. Bu mertebeye ilme'l-yakîn adı verilir.

Ahmet Avni Konuk, bu konuda Ankaravî'nin şerh ettiği beyitler de dâhil olmak üzere birçok beyitte yakîn hakkında geniş bir bilgi birikimi aktarır. Öncelikle işitmek ve görmekten bahsederek zahir ve bâtın ilmiyle uğraşanlar arasındaki farkı ortaya koyar. Görmek işitmekten üstündür ki işitmek ilme'l-yakîn, görmek ayne'l-yakîndir. Kulak tellal gibidir ki tellal nasıl kendisinin olmayan malı satarsa kulak yoluyla âlim olanlar da kendilerinin zevki olmayan ilmi o şekilde satarlar. Fakat gönül gözüne sahip olanlar visal ehli olduklarından vuslat hâlinde tattıkları zevkten bahsederler. Göz hâl sahibi, kulak kâl sahibidir. Nitekim “Haber muayene gibi değildir.” buyrulur. İnsan kulaklarıyla emir ve yasakları dinlediğinde kötü sıfatlarını iyi sıfatlara çevirir, bilgisizliğini bilgiye döndürür. Kulaktan dinlemenin etkisi bu kadardır. Fakat Hakk'ın tecellisi sırasında, Hak gönül gözü ile müşahede edilince kul yok olur ve o makama Hak geçer. Bu makamda iken kul, “Ene'l-Hak” dese sözü Hak olur. Demir ateşte kızdırıldığında ateş olur ve onun demirliği kalmaz. Bu hâlde iken demir, “Ben ateşim.” dese bunu söyleyen demir değil ateş olur. “Sizden biriniz ölmedikçe Rabb'ini göremez.” hadisi mucibince kulun varlığı ve gayriyeti devam ettikçe Hakk'ı müşahede mümkün değildir. Kulun gayriyeti ve varlığı kaybolduğunda Hakk'ı müşahede eden yine Hak'tır. Kulun hakikati ve ayn-ı sabitesi Hakk'ın zatında bakidir ki bundan dolayı kulun Hak, Hakk'ın da kul olması mümkün değildir. Hak ebedi Hak'tır, kul da ebedi kuldür. Hakk'ın tecellisi esnasında kulun mevhum olan benliği kaybolur, fakat hakikati bakidir. Mesela güneş ortaya çıktığında yıldızların ışığı, güneşin nurunda kaybolur ve görünmez. Fakat gerçekte yıldızların nuru bakidir. Demir de ateşte kıpkızıl olduğunda onun demirliği kalmaz, fakat onun hakikati ve demirliği bakidir. Bir bardak suyun içine bir parça şeker atılsa şeker erir ve onun varlığı kalmaz. Fakat suyun içinde onun şekerliği bakidir ki ne su şekerdir ne de şeker su olur. Su buharlaştığında şeker bardakta yeniden ortaya çıkar. Dolayısıyla kulakla duyulan bilgi, ilme'l-yakîni ifade eder. Ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebesinin ilmi değildir⁶³.

İkinci olarak kulak yoluyla alınan bilginin yeterli olmadığını ve bu mertebeden ileriye gitmek için gayret sarf etmek gerektiğini vurgular. Ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebelerine ulaşmak için tecelli ateşinden pişkinlik istenmelidir. Çünkü bu üç ilim mertebesi birbirinin üstündedir. Mesela bir kimse balın varlığı ve özellikleri hakkındaki bilgileri dinlerse ona kulak tarafından gelen bu ilim, ilme'l-yakîndir. Ondan sonra balı görse ilmi bir derece daha ilerleyip ayne'l-yakîne ulaşır. Daha sonra da gördüğü baldan yese ilmi bir derece daha ilerler ve hakka'l-yakîn mertebesine ulaşır. Dolayısıyla ateşin varlığını işitmek ilme'l-yakîn, görmek ayne'l-yakîn ve ateşte yanmak hakka'l-yakîn mertebeleridir. Hakk'ın birliğini kulaktan dinleyen kimse onun tecelli ateşinde yanmadıkça bilgisi ilme'l-yakîndir. O kimse ayne'l-yakînin ortaya çıkmasını isterse Hakk'a yalvarmalı ve çabalayarak tecelli ateşinin içinde oturmalıdır. Ayne'l-yakîne ulaşan aynı zamanda hakka'l-yakîne ulaşır. Çünkü Allah'ın tecellisinde ikisi arasında boşluk yoktur ve ayne'l-yakîn demek hakka'l-yakîn demek olur⁶⁴.

Üçüncü olarak dinlemenin faydası üzerinde durulur. Dinlemenin de mutlaka bir faydası vardır. Kulak tam bir dikkatle dinler ve manaya nüfuz ederse göz gibi olur. Çünkü mana ruhun gıdasıdır. Alınan gıdalar nasıl ki bedene karışırsa mananın hakikati de ruha karışır ve göz vasıtasıyla kalbe işlenen bilgi kadar güçlü olur. “Muhakkak ki bunda kalpleri olan ve telkin edilenleri işitebilen kimseler için bu Kur'an'da nasihatler vardır.” (Kaf 50/37). Fakat sözün manası anlaşılmazsa o söz, kulağa esen bir rüzgâr gibi kalır. Dolayısıyla peygamberlerin ve evliyanın Allah'ın ilmine dair söyledikleri dikkatle dinlenmeli ve bunlar kalbe yerleştirilmelidir⁶⁵.

⁶³ Ahmet Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, C. 3, s. 240-242.

⁶⁴ Ahmet Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, C. 3, s. 242-243.

⁶⁵ Ahmet Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, C. 3, s. 243.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

“Deniz, ey kör, basar bulmak için benim suyumdan sağ elinle iç, der.” beytinde Ankaravî hakikat talibi olanın iyiyi kötüden ayırabilme yeteneği kazanmasını ilme’l-yakîn olarak değerlendirmişti. Konuk ise aynı beytin şerhinde kulun yakîn mertebelerini iyi niyetle elde edebileceği üzerinde durur. Nisa suresinin yetmiş dokuzuncu ayetinden hareketle kulun, iyiyi Allah’tan, kötüyü nefsinden bilmesi gerektiği belirtilir. Kör olan kimse, basar sahibi olmak için Hakk’ın varlık denizinin ilim suyundan içmeli ve iyi niyetle ondan faydalanmalıdır. Kulun taşıdığı iyi niyet onu, ilme’l-yakîn, ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn mertebelerine ulaştırır⁶⁶.

E. Sülük Vadilerinin Konakları Menzilesindeki Dereceler

1. Kurb

Kurb sözcüğü yakınlık anlamına gelir. Tasavvufta kulun, Hakk’ın ibadetlerine, yardımına yakın olması ve elest bezmindeki ahde vefa göstermesidir. Kurb-ı feraiz ve kurb-ı nevafile şeklinde iki tür yakınlık söz konusudur⁶⁷.

Hakk’a yakınlaşma meselesini Ankaravî daha geniş bir şekilde nefse ait kötü sıfatların atılmasıyla elde edilen kurb, kurb-ı nevafile ve kurbun türleri olarak işler. Ahmet Avni Konuk ise nefse ait kötü sıfatlardan kurtulmak yoluyla Hakk’a yakınlaşmanın mümkün olduğu üzerinde durur.

Ankaravî “Duvarın alçaklığı bir yakınlıktır, ortadan kalkması da kavuşma dermanı olur.” beytinin şerhinde duvarı insanlığa ait vasıflar ve nefsanî ahlak üzerine kurulmuş insan vücudu olarak alır. Sâlik her seferinde beşerî sıfatlardan birini yok ederse Hakk’a biraz daha yakınlaşır. Yani sâlik beşerî sıfatlarından kurtuldukça benlik duvarını alçaltmış, tamamen ortadan kaldırdığında ise vuslata ermiş olur. Nefse ait sıfatların koparılması ve Hakk’a yakınlaşmadaki etkili yol da secdedir. “Secde et ve yaklaş.” (Alak 96/19) ayeti bu yaklaşıma delildir. Hakk’a yaklaşmakla itibar bulunur, Hak’tan uzaklaşmakla da kişi alçalır. Kul secde vasıtasıyla Allah’a boyun eğerek ve böylece Allah kulunu kendisine yakınlaştırır. Nefis duvarı kibir, cehalet, gafletle yükseliyorsa, alçakgönüllülük ve hakirlik yoksa kişinin secdesi yakınlaşmayı gerektirmez. Kötü sıfatların ortadan kaldırılması hâlinde yapılan secde yaklaşıma vesile olur ve bu secdeye secde-yi kurb adı verilir⁶⁸.

Nefse ait sıfatları yok etme hakkında Konuk da Mesnevî’nin aynı beytini kullanır ve hemen hemen aynı açıklamayı yapar. Ona göre de duvarı oluşturan kerpiçler nefsin sıfatlarıdır, duvarın alçalmasıyla yaklaşılacak su da hakiki hayat suyudur. Hak yolunun yolcusu, benliğinin duvarından nefse ait sıfatlarının kerpiçlerinden birini koparıp attıkça hakiki hayat suyuna yaklaşır ve Hakk’ın hakikatlerinden birine ulaşır. Cismin kötü sıfatlardan arınması Hakk’a yönelme ve secde anlamına gelir. “Secde et ve yaklaş.” (Alak 96/19) ayeti mucibince Hakk’a yaklaşır ki buna secde-yi kurb adı verilir. Benlik duvarı yükseldikçe kişinin baş eğmesi zorlaşır ve bu durum kulluğun hatırlanmasına engeldir. Ölüm hâli de insanın küçüklüğünü ve aczini gösterir ki secde de kulun Hakk’ın huzurunda küçüklüğü anlamına gelir. İbn Arabî “Secde-yi kurb ile secde eden bir kimse asla secdeden kalkmaz.” der. Bu durum, arifin başını secdeden kaldırmaması değil, kalbinin bir an bile Hak’tan gafil olmamasıdır⁶⁹.

Ankaravî, Ahmet Avni Konuk’tan farklı olarak kurb-ı nevafile ve kurb üzerinde de durur. Hak’la görüş, Hak’la işiten kimsenin mertebesi meşayih indinde kurb-ı nevafiledir. Bir kutsi hadiste bu merteye şöyle anlatılır: “Kulum, ben onu sevinceye kadar nafilelerle daima bana yaklaşır. Ben onu sevdiğim zaman onun kulağı, gözü, dili, eli ve ayağı olurum. Benimle işitir, benimle görür,

⁶⁶ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 314.

⁶⁷ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 218-219.

⁶⁸ Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 39b.

⁶⁹ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 338-340.

benimle söyler, benimle tutar, benimle yürür.” Bu mertebedeki kişi velayet mertebesini bulmuştur ve ona ihanet eden, edepsiz söz söyleyen kimsenin kalbi karanlığa düşer ve imanı gider⁷⁰.

Ankaravî, sâlikin kurbunu dört şekilde açıklar: İlki varlıkta sadece ayet ve delil, eser ve sıfatı görmek; zatı bunlardan uzak tutmaktır ki bunlara merd-i mahcûb denir. İkincisi zatın sıfatla zahir olduğunu ve sıfatın zatla var olduğunu görmektir ki bunlara âlim ve arif denir. Üçüncüsü Allah'ın birliğinin müşahedesine dalmış ve cem makamına ermiştir ki bunlara vâsıl ve müstağrak denir. Dördüncüsü de zat ve sıfatı bir arada müşahede edip cemü'l-cem makamına ulaşmışlardır ki kesreti görmeleri vahdeti, vahdeti görmeleri kesreti engellemez. Bu makamda bulunanlara Muhammedî, vârisân-ı makam-ı Muhammedî, yani kâmil derler⁷¹.

F. Sâlikin Hâlleri ile İlgili Dereceler

1. Aşk

Muhabbetin ileri derecesine aşk adı verilir ki burada geçen ileri derece kemal mertebesidir⁷².

Aşkla ilgili her iki şârih de hemen hemen aynı hacimde açıklama yaparlar. Ankaravî öncelikle aşkın vefayı artırıp artırmadığı üzerinde durur. Yalnız burada bahsedilen hakiki aşktır. Hakiki aşk, vefayı ve hakikate muhabbeti artırıyor ise suret, âşıkın vefasını değiştirip başkalaştıramaz. Hakiki sevgili ona ister suretle tecelli etsin isterse suretsiz tecelli etsin, suret onun vefasına bir yol kesici ve engel olamaz. İkinci olarak âşıkın vefası, sıdkı ve sefası hakiki sevgiliye olan hakikat aşkını artırıyor ise sevgili ona ister suretle tecelli etsin isterse suretsiz tecelli etsin vefada yine bir değişiklik olmaz. Vefalı olmak âşıkın vücudunda hakikat aşkını artırmazsa veya âşık hakiki sevgiliye vefalı olmazsa hakiki sevgiliye bir ayna olan suretten sevgilinin tecellisi gider. Suret, sevgilinin tecellisinden mahrum olunca vefa da başkalaşır zarar görür. Mesela surete âşık olanlar, şekildeki güzelliği gördüklerinde muhabbetleri artar, fakat şekilde güzellik kaybolup gittiğinde vefaları da kaybolup gider. Aslında vefa aşk gibi değildir. Hakiki sevgili kulunu sevmese de kul, hakiki sevgiliye âşık olabilir. Vefa, doğruluk ve saflık, Hakk'ın kulu sevmesine bir sebep teşkil eder ki “Kulum, ben onu sevinceye kadar nafilelerle daima bana yaklaşır. Ben onu sevdiğim zaman onun kulağı, gözü, dili, eli ve ayağı olurum. Benimle işitir, benimle görür, benimle söyler, benimle tutar, benimle yürür.” hadisi buna delildir. Kul nafilelerle Hakk'a yaklaşır, Hak da kuluna muhabbet eder. Hakk'ın kuluna muhabbet etmesi, kulun da Hakk'a muhabbet etmesini gerektirir. Kulun yerine getirdiği nafileler vefanın sıfatıdır ve kulun Hakk'a olan aşkına sebep olur ki bu, aşk ve muhabbet ister; ister Allah vergisi olsun isterse kendi isteğiyle⁷³.

Aynı beytin şerhinde Konuk, aşkın kaidesinin, âşıkın sevgiliye karşı vefakâr olması olduğunu söyler. Ondan bin cefa görse usanıp bıkmaz ve yine ona karşı aşkında, vefasında devam eder. Bu durum şu beyitle örneklendirilebilir:

Bin cefa görsem ey sanem senden

Bu ne sözdür ki usanam senden!

Eğer âşık olunan şey, sevgilin sureti ise sevgili öldüğünde onun görünüşü vefayı, aşkın gereği olan kucaklama ve öpme arzusunu hemen değiştirir. O cisim canlı iken ona gül dikeniyile bile dokunmaya razı olunmazken öldükten sonra toprak altına koymak için acele edilir. Ona karşı

⁷⁰ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 57a.

⁷¹ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 86a-86b.

⁷² Tahir Olgun, Nisâbü'l-Mevlevî, Tekin Kitabevi, Konya 2005, s. 220.

⁷³ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 24a-24b.

olan vefakârlık da başka bir hâl alır. Bundan anlaşılır ki aşk, surete değil; belki hakiki güzelliğin o surette aksettiği bir güneşe imiş⁷⁴.

“Aşk dini, bütün dinlerden uzaktır; âşıkların mezhebi ve dini Huda’dır. Yakutun mührü yoksa da korkulmaz, çünkü aşk gam deryasında gamlı değildir.” beyitlerinin şerhinde iki şârihin de aynı doğrultuda yorum yaptığı görülür. Ankaravî, aşkın tanımını yaptıktan sonra aşk için akla gerek olmadığını belirtir. Buna göre aşk, muhabbetin fazlasıdır. Aşk dini, bütün dinlerden ayrıdır. Çünkü dinin emirleri akıl üzerine bina olmuştur ki âşık akla mahkûm değildir. Âşık, aşkın mahkûmudur. Bundan dolayı da âşık sevgiliden başkasını bilmez ve ondan başkasını müşahede etmez, hatta kendini bile görmez. Âşıkların yolu ve dini sadece Huda’dır. Âşıklar bazen seyr-i fillah bazen seyr-i maallah ederek “Nerede olsanız o sizinle beraberdir.” (Hadid 57/4) ayeti mucibince her nereye giderlerse onunla giderler ve Allah’tan başkasını görmezler; yolda, gidişte, gidende, dinde, istekte ve isteyende Allah’ı görürler. Gayr kalmadığı için de âşıkların dini Allah olur. Böyle bir durumda din ve şeriatın gerektirdiği kural ve kaideler âşıkın nişanı olmasa da onun için korku yoktur, gama düşmez. Çünkü âşıkın gözünde lütuf, kahır, cemal aynıdır⁷⁵.

Aynı beyitlerin şerhini Ahmet Avni Konuk, çok fazla derine inmeden yapar. Yapılan yorumlar da kısmen Ankaravî’nin yorumuyla örtüşür. Buna göre Allah aşkında fani olanların mecazi vücutları yakut gibi saf ve şeffaf olmuştur. Bir yakutun üstünde mühür olmasa da kıymetinden bir şey eksilmez. Bu âşıkların yakut gibi olan mecazi vücutlarında da şeriatın gerekleri ve adabı bulunmasa eksiklik değildir. Çünkü aşkın kendisinde çokluk yoktur. Hakiki sevgilinin lütfü, kahrı, cemali, celali onun gözünde birdir, dolayısıyla gamlı olmazlar⁷⁶.

Şerhin başka bir yerinde Ankaravî, Ahmet Avni Konuk’tan farklı olarak aşk ve muhabbete gark olmayı bir delillik olarak yorumlar. Hakiki sevgilinin aşk zincirindeki delilik bir hünerdir ve bâtın ilmidir. Delilik akıl bendini kırınca bunun gerçek sebebini anlamayanlar öğüt vermeye başlar. Aşk ve muhabbet deliliği, cüzi ve nefse bağlı akli yok eder; kâmil akıldan yoksun olanlar da aşk ve muhabbet delisine öğüt verir. Mevlânâ da Şems ile sohbet edip sureti terk ederek aşk yoluna girince Hakk’ın cezbesi karşısında mağlup olmuş ve akıl yoksunları onun divane olduğunu söyleyerek ona nasihat etme yoluna gitmişlerdir⁷⁷.

Ahmet Avni Konuk bir başka beytin şerhinde “Allah yolunda öldürülenleri ölü zannetmeyin, belki diridirler; Rablerinin indinde rızıklanırlar.” (Âl-i İmran 3/169) ayetinden hareketle maddi ve manevi gıda hakkında bilgi verir, manevi gıdayı ilahi aşk şarabı olarak niteler. Gıda ya maddidir ya da manevi. Maddi gıda iki türlüdür: Birisi bu dünyadan elde edilen gıdadır ki genel olarak insanın ruhu ondan kuvvet bulur. Diğeri asıl âlemden gelen gıdadır ki bunda hem ruh hem de cisim zevk alır. Bu rızık hakkında “Ben Rabb’imin indinde gecelerim, beni yedirir ve içirir.” buyrulur. Bu rızık hazır olarak geldiği için onu almak herhangi bir vasıtaya bağlı değildir. Asıl âlemden alınan gıdanın etkisi, cisim âlemine göre iki derecedir: Ondan cisim ya kuvvet bulur veya bulmaz. Eğer cisim kuvvet bulursa o muhakkak maddi gıdadır, bulmazsa manevi gıdadır, bir mananın o şekilde zuhurundan ibarettir. Mesela bir kimse rüyasında süt içse ve uyandığı vakit midesinde süt eseri bulunmasa ilimle yorumlanır ki ilim, manevi gıdadır. Eğer midesinde süt bulunursa o, süt gıdasıdır. Nitekim evliyadan bazıları bunu yaşamıştır. Manevi gıda ise doğrudan doğruya insan ruhunun gıdası olan marifet nuru ve İlâhi aşk şarabıdır⁷⁸.

⁷⁴ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 197-198.

⁷⁵ Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 58a-58b.

⁷⁶ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 486.

⁷⁷ Ankaravî, Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif, C. II, vr. 45a-45b.

⁷⁸ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 305.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

2. Gayret

Kıskanma ve sakınma anlamına gelir. Âşıkın sevgili için kendisine ortak kabul etmemesidir ki bunun sebebi sevgilinin sadece âşıkta mahsus olmasıdır. Bundan dolayı âşık da sevgiliyi herkesten kıskanır. Buna ilave olarak iki çeşit gayretten söz edilebilir: beşerî gayret, İlahi gayret⁷⁹.

Ankaravî, gayreti muhabbetin şartı olarak ifade eder. Fakat bu gayret şeytani değil, ilahi olmalıdır. Âşık, sevgilinin başkasına olan lütf ve ihsanının kendisine olmasını ister ki bu durum âşıkta haset meydana getirir. Âşıktaki haset, haset ettiği kimsenin nail olduğu nimetin gitmesini ister ki bunun sebebi aşktır. Böyle bir durumda sebep de müsebbip de kabul edilebilir. Şeytanın en büyük kabahati, Âdem'i gayr görmesi ve Hakk'ın muhabbetini nefsanî olarak değerlendirmesidir. Aslında Hakk'ın âşıkları, benim sevdiğimi bütün cihan halkı sevsin diye herkesi aşk ve muhabbete davet ederler⁸⁰.

Gayretle ilgili olarak Konuk da şeytanın aşkıdan bahseder. Şeytanın lanetlenmesi, Allah'ın huzurundan kovulması ve secdeyi reddetmesi kıskançlık yüzünden olmuştur. Bu kıskançlığın sebebi ise hakiki sevgiliye duyduğu aşk ve muhabbet, onun emrini inkârdan değildir. Konuk yorumun devamında Hemedânî'nin görüşlerini aktarır. Buna göre İlahi aşkı iki kişi paylaşır. Birisi asil peygamberimiz Hz. Muhammed, diğeri iblistir. Buradan iblisin de Hak âşığı olduğu anlaşılır. Fakat Hz. Muhammed gibi asil bir âşık değildir. Hz. Muhammed'in aşkına şu beyitler örnekler.

İsterim sevsin bütün âlem benim cânânımı,
Sevmeyenler kalmasın âlemde hiç sultânımı!

Bir diğer beyit:

Kâşki sevdiğimi sevse kamu ehl-i cihân
Sözümüz cümle hemân kıssa-yı cânân olsa!

İblisin kıskançlık dolu aşkını da şu beyit özetler:

Kim ki derse âşıkım, âteş düşerdi cânıma
Korkarım ol dahi âşık olmasın cânânıma!⁸¹

G. Velayet mertebesinde olan dereceler

1. Evliyaullah

Hakk'ın dostları olup Allah'ın özel ilgi ve sevgisine mazhar olanlardır. Aynı zamanda Allah'ın kendilerine keramet ve ilham bağışladığı kâmil kimselerdir. Evliyalar kendilerine dost olarak Allah'ı seçmişlerdir, Allah da onları kendine dost seçmiştir⁸².

Her iki şârih de bu başlığı farklı şekilde yorumlamışlardır. Kâmil insanla nâkıs insan arasındaki farklardan bahsetmeleri bu konudaki ortak noktalarıdır. Fakat aynı konudaki yorumları hem teferruat hem de bakış açısı olarak birbirinden farklıdır. Ayrıca Ahmet Avni Konuk, Ankaravî'ye göre kâmil insan hakkındaki görüşlerini daha teferruatlı olarak aktarmıştır.

Ankaravî'ye göre sıradan insan için cisim âlemi zindan gibidir ve bu zindanda perişan olur. Fakat kâmil insan için bağ gibidir ve burada Hakk'ın müşahedesiyle son derece mutludur. Bu

⁷⁹ Abdülkerim Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012, s. 486-489.

⁸⁰ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 82a.

⁸¹ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 4, s. 222-223.

⁸² Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 129.

bağda Hakk'ın müşahedesiyle meşgul olduğu için Allah'tan başka hiçbir kaydı yoktur. Velayet mertebesine erenler, sıradan insanlar gibi değildir, hatta onların tam tersidir. Çünkü onlar, görünüşte uyusalar da manen uyanıktırlar, görünüşte bağlı olsalar da manen serbesttirler⁸³. Sıradan insanla kâmil bu ifadelerle kıyaslayan Ankaravî bir diğer beytin şerhinde yine kâmil insanla gaflet ve cehalet içinde olanlar arasındaki farkları aktarır. Buna göre kâmil insanların haram yeme ihtimalleri yoktur. Haram yemeye niyetlense bile Allah, haramı değiştirip helal yapar. Kâmil bir şeyh, zaruret hâlinde şarap içmeye niyetlendiğinde mürit meyhaneye gelip bütün şarap küplerinin ağzına kadar saf balla dolu olduğunu görür. Dolayısıyla kâmil şeyhlerin herhangi bir davranışında nice keramet gizlidir ve yedikleri son derece helaldir. Dünya ağzına kadar kanla ve haramla dolu olsa Hakk'ın bendesi haramı değil, helali yer. Çünkü Allah, has kuluna bütün haramları helal, kanı da tertemiz yapar. Diğer taraftan dünya ağzına kadar helalle dolu olsa ve hiç haram kalmasa Allah'a bağlı olmayan kişi yine haram yer. Çünkü cahil ve gafil olan kimse hiçbir şey yapmasa israf eder ki israf etmek haramdır⁸⁴.

Konuk da kâmil insanın bazı özelliklerini verdikten sonra kâmil insan-nâkıs insan arasındaki farkları maddeler hâlinde sıralar. Buna göre kâmil insan, Hz. Muhammed'in sırrını barındırır ve onun vârisidir. Mutlak varlığın bütün mertebelerini bünyesinde toplar ve Hakk'ın bir libas ile zuhurudur. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in "Beni gören Hakk'ı gördü." ifadesini onlar da söyleyebilir. Onların makamı, mak'ad-ı sıdk olduğundan onları tavaf eden, kudret sahibi Allah'ı tavaf etmiş demektir. Bu sözü ancak bu makamda olan kâmiller söyleyebilir. Çünkü bu söz onların hâl ve zevklerinin gereğidir. Eğer nefse ait sıfatlarla dolu olanlar, zekâları yardımıyla öğrendikleri tasavvuf ilmi sayesinde böyle söylerlerse küfür olur. Çünkü kâmil insanla nâkıs insan arasında birçok fark vardır: Öncelikle kâmil insan, nefse ait sıfatlarının etkisinden kurtulmuştur ve onda ruha ait sıfatlar hâkimdir. Nâkıs insan bunun tam tersidir. İkinci olarak kâmil insan, Hakk'ın bu dünyadaki sıfatlarının hükmünü şeriat dairesinde derecesini korumak için yerine getirir. Nâkıs insan ise eğer Allah korkusu varsa nefsinin aldığı hazza bakar, Allah korkusu yoksa onun için söylenecek söz yoktur. Üçüncü olarak kâmil insan, korku ve üzüntüden kurtulmuştur. Benliğinin zevki Hakk'ın varlığında kaybolmuştur. Kalbi, İlahi takdire boyun eğmiştir. Nâkıs insan, benliğinin zevkine mağlup olduğu için korku ve hüznün sahibidir. Kalbi, İlahi takdirle mücadele hâlinindedir. Dördüncü olarak kâmil insan, Hakk'ın esrarına ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn ile nazar eder. Nâkıs insan ise Hakk'ın esrarını bilmek için akıl ve zekâsını kullanır. Beşinci olarak kâmil insan ölümüne âşıktır, nâkıs insan ise ölümden tiksindir⁸⁵.

Ankaravî'ye göre enbiya ve evliya vahdet denizini görüp ona dâhil olduklarında İlahi deryanın balığı olurlar. Allah'ı basar-ı basiretle görürler. İşte böyle kimse Allah ehlidir ki onlar Allah'ı, bütün sıfatlarının yansıması olan varlık âleminde müşahede ederler. Allah ehli, halis ve hayırlı kimselerdir ki keramet ve olağanüstü hâllere ulaşmışlardır. Bundan dolayı da onlara ehl-i keramet ve ehl-i velayet denir⁸⁶.

Ahmet Avni Konuk, Ankaravî'den farklı olarak insan-ı kâmil Hakk'ın isim ve sıfatlarının mazharı olarak alır ve bu görüşünü ayrıntılı bir şekilde ele alır. Buna göre kâmil insan Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının mazharıdır ki bu isim ve sıfatların hüküm ve eseri kâmilin vücudundan ortaya çıkar. Kâmil insan bu durumu manevi haz yoluyla bildiği için yeryüzünde Hakk'ın halifesidir. Kâmilin sıfatlarından her biri marifet güneşidir ki İlahi nurla kalbi karanlık ve bulanık olanları aydınlatır. Dünyayı aydınlatan güneş Hakk'ın sadece bir sıfatının mazharıdır ve bu sayede dünyadan geceyi kaldırıp gündüz yapar. Güneşin bir sıfat ile vasıflanması, galip sıfattan dolayıdır.

⁸³ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 107b.

⁸⁴ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 104a.

⁸⁵ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 4, s. 117-118.

⁸⁶ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 95b.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Yoksa galip sıfatta birçok sıfat vardır. Çünkü güneş, hayat sıfatının da mazharı olarak bitki ve hayvanların gelişip büyümesini sağlar. Kahır sıfatının mazharı olarak güneş çarpması illeti ile hayvanlar helak olur. Bütün bu sıfatlar güneşte bulunmasına rağmen onun galip sıfatı nuraniyettir. Fakat Hakk'ın halifesi olan arif böyle değildir. Allah'ın bütün isim ve sıfatlarının hüküm ve eserleri dünyaya onun eliyle dağıtılır. Bunun için de "Sen olmasaydın eflaki yaratmazdım." buyrulur⁸⁷.

Bir başka yerde Hakk'ın halifesi olan kâmil insanın her an ayrı bir tecelliye mazhar olduğunu belirtir. Kâmil insan, bazen karanlık idrakleri İlahi bilgiyle aydınlatır; bazen Cemal ve Celal tecellilerinin art arda gelmesinden dışı etkilenmez, deniz gibi berrak ve durgun olur; bazen dünyayı saran hakikati ile görünüp ölüyü diriltmek ve diriye öldürmek gibi harikalarla ortaya çıkar; bazen de zatının kemalini gizleyerek halk arasında değersiz görünür⁸⁸.

Diğer bir beytin şerhinde kâmil insanı ayine-yi külli olarak tanımlar. Kâmil insan, kendisine tabi olanların imamı, Hz. Muhammed de tamamının imamıdır. Kâmil insan, kendisine tabi olan mürit için ayine-yi küllidir. Hz. Muhammed ise ayine-yi küllü'l-küldür. Bundan dolayı da şeyhinde fenayı bulan müridin kalp gözü açıldığında kendi nakşını önce şeyhinin bâtın gözünde, bu mertebeyi geçtiğinde ise hakikat-i Muhammediye aynasında müşahede eder⁸⁹.

H. Hakikat Mertebesinde Olan Dereceler

1. Müşahede

Herhangi bir nesneyi gözle görme anlamına gelen müşahede, tasavvufta kul ile Allah arasındaki perdelerin kalkması anlamıyla değerlendirilir. İki tür müşahede söz konusudur: Eşyayı Hakk'ın birliğine delil görmek, şüphe duymadan eşyada Hakk'ı görmektir⁹⁰.

Ankaravî, ilahi esrarın talibi olanların ve evliyaların, hakikati müşahedesinin iki şekilde olduğunu belirtir: Bunlardan biri mutlak güzelliği müşahededir ki arif mutlak cemali fenafillâh ve bekabillâh hâlinde müşahede eder. İkinci olarak mukayyet cemali müşahededir ki hakiki sevgili ruhani mazharlardan ve cismani aynalardan tecelli ettiği zaman arif o güzelliği eşya aynasında müşahede eder, böylece mutlak güzellik güneşini müşahede etmiş olur. Âlemde ne kadar güzellik varsa hakiki sevgilinin güzelliğinden alınmıştır⁹¹.

Ahmet Avni Konuk ise bu konuda süluk ehlinin müşahedesinden bahseder ve onların müşahedesini üçe ayırır. Allah'ın sıfatlarından dolayı onun zatından perdelenen kimse eseri görür, fakat onda asıl varlığı idrak edemez. Dolayısıyla zatı kaybeden kimse, sıfat içinde kalmıştır. Süluk ehlinin şühudu üç yöndendir: Birincisi eşyada Hakk'ın zatının sıfatlarını görmektir ki buna fark hâli denir ve sıfatlar zata perde olur. İkincisi sadece Hakk'ı müşahede edip sıfatlardan ve eşyadan gafil olmaktır, bu da cem ve fenafillâh hâlidir ki zat, sıfatlara perde olur. Üçüncüsü zat ile beraber sıfatları görmektir, buna da cemü'l-cem ve bekabillâh hâlidir ki bu mertebede sıfatlar Allah'ın zatına perde olmadığı gibi, zat da sıfatlara perde olmaz. Bu, kâmillerin hâlidir⁹².

Ankaravî başka bir beytin şerhinde, sâlikin müşahede ehli olabilmesi için neler yapması gerektiği üzerinde durur. Hakiki fail, kâr ve amel diyarı olan bu dünyada gizlidir. Sâlik asıl yaratıcıyı görmek için enbiya yolu üzerinde yürümeli ve Allah'ı eserlerinin mahalli olan görme ve körlük mertebesinde müşahede etmelidir. Yalnız buradaki görme ilmî bir müşahededir. Allah, yaptığı işleri perdelediği için onu yaptığı işten başka bir yerde göremez. Görünürde olan fiiller,

⁸⁷ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 30-31.

⁸⁸ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 31.

⁸⁹ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 46.

⁹⁰ İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî, Minhâcü'l-Fukarâ, Vefa Yayınları, İstanbul 2008, s. 453.

⁹¹ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 5a.

⁹² Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 4, s. 265-266.

insanların gözlerine bir perde olduğu için insanlar faili müşahede edememişlerdir. Onu müşahade etmek için gözle görülen mekâna değil, işlerin tamamı Hakk'a ait olduğundan işlerin iç yüzüne kalp gözüyle bakmak gerekir⁹³.

Ahmet Avni Konuk da görünürdeki âlemin geçici ve asıl maksadın âlemin hakikatine yönelmek olduğunu belirterek sâlikin bunu nasıl yapacağı üzerinde durur. Bu âlemin parlaklığı yalancı sabah gibidir ki bir ara parlar ve söner. Bu âlemde zahir olan Hakk'ın isim ve sıfatlarının tecellileri asıldır ve sadık sabah gibidir. Bu dünya kadeh, onda zahir olan İlahi isim ve sıfatlar şarap gibidir. Şarabın rengini kadehin renginden ayırmak gerekir. Bu âlemde yedi renk vardır ve bu âlemin gülleri, çiçekleri ve bütün güzellikleri bu renklerin birbiriyle karışmasından meydana gelir ve insanın gözüne zevk verir. Sâlike öncelikle bu âlemin görünen renklerinden ve güzelliklerinden gözünü kapamak, aslen renksiz olan bu âlemin hakikatine yönelmek lazımdır. Sâlik bu âlemden geçince karşısına manevi geçitler çıkar. Bunlar yedi tanedir ve her birinin kendine mahsus bir rengi vardır. Onların beşi âlem-i emirdendir: kalp, ruh, sır, hafî, ahfa. Diğer ikisi âlem-i halktandır: nefis, kalıp. Kalıp dört unsurdan meydana gelir: su, toprak, hava, ateş. Kalbin rengi kırmızı, ruhun rengi beyaz, nefsin sarı, sırrın yeşil, hafînin mavi, ahfanın siyahtır. Kalıp nefsin içinde ve onun rengindedir. Bütün manevi geçitlerin renkleri kalp gözüyle görülür. Sâlik, sabır ve sebatla bu dışta ve içte olan geçitleri aşınca kalp gözünün yakın nuru açılır, böylece her şeyi müşahade eder⁹⁴.

İ. Sülûkun Sonundaki Dereceler

1. Fena

Kulun, kendisinde gördüğü hiçbir şeyin kendine ait olmadığını bilmesidir. Çünkü bunlar Allah'ın emanetleridir ki bu emanetleri sahibine teslim etmeye de fena derler⁹⁵.

Ankaravî, kulun fenafillâh mertebesini bulabilmesi için aşk ve riyazetle kendini pişirmesi gerektiğini ifade eder. Sâlik ancak bu şekilde olgunlaşıp eksiklikten kurtularak İlahi nuru bulur. Yani kendi hayal mesabesinde olan varlığından kurtulursa İlahi nuru bulur. Çünkü kulun varlığı vahdet nurunda yok olursa kul sultan olup fenafillâh ve Hakk'ın halifesi mertebesine ulaşır⁹⁶.

Ahmet Avni Konuk da hemen hemen aynı düşüncüyü farklı ifadelerle dile getirir. Ankaravî ile aynı beyti şerh edip kul, hayal mesabesinde olan varlığını fani kılarak nefse ait sıfatlardan soyduğunda kulda Hakk'ın sıfatları zahir olur. Bu hâldeyken de baştan ayağa Hakk'ın delili olur ve onu görenin gözüne Hakk'ın cemali gelir. "Halka benim sıfatlarımla çık! Seni kasteden beni kasteder ve seni seven beni sever." kutsi hadisine mazhar olur. Kulluk sıfatları da yok olursa kul, sultan olur⁹⁷.

Konuk başka bir beytin şerhinde de ab-ı hayatı aramayan azmeden İskender meşrebindeki kulun kendi varlığından kurtulması gerektiğini vurgular. Kul, hakikat-i Muhammediye güneşinin doğum yeri olan mutlak varlık tarafına yönelerek hayal mesabesinde olan vücudundan kurtularak fenafillâh mertebesini bulmalıdır. Ondan sonra gerek bu dünyada gerek ruhaniyet âleminde Hakk'ın bekasıyla parlar⁹⁸.

"Demirin rengi ateşin renginde yok olmuştur, sükût eder gibi görünmekle beraber ateş olduğunu söyler." beytinin şerhinde Konuk, demirin ateşte kızdırılmasıyla oluşan durumu fenafillâh mertebesini izah için kullanır. Buna göre demirin vasıfları ateşin vasıflarında yok olmuş,

⁹³ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 26a.

⁹⁴ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 212-213.

⁹⁵ Seyyid Mustafa Rasim Efendi, Tasavvuf Sözlüğü, s. 870-871.

⁹⁶ Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, C. II, vr. 42b.

⁹⁷ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 368.

⁹⁸ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 27-28.

ateşin vasıfları demirin vasıflarını örter. Bu sebeple demir, ateşlikten bahseder. Kulun da insana ait vasıfları, susmuş bir şekilde duran kimseye benzer. Nitekim bir kimsenin susmasıyla, dili olmaması gerekmez. Kâmil insan “Ben Hakk’ım.” derse bu sözü, “Benim beşere ait sıfatlarım Hakk’ın sıfatlarında yok olmuştur ve insanlığımın hakikati bakidir.” anlamına gelir. Bundan dolayı kulun, kulluk hakikati İlahi ilimde sabit olur ve Hakk’ın mutlak varlığının bütün mertebelerinde muhtelif kisvelerle yine kul olarak zahir olur. Bayezid’in “Kendimi tespih ederim, benim şanımla ne yücedir!” demesi, diğer zatların “Cübbemin altında Allah’tan başkası yoktur!” ve “Benden başka ilah yoktur, bana kulluk ediniz!” buyurmaları hep bu bakımdandır. Bu sözler, içinde buldukları hâlin gereği olarak kendilerinden sadır olduğu için hepsi mazurdurlar. O mertebede kendilerinden çıkan kelamın sıfatı dahi diğer sıfatlar gibi Hakk’ın sıfatıdır, kendilerinin değil. Bu zatların sözlerine itiraz edenler, hâlin hakikatini bilmedikleri için itiraz ederler. Onların bu itirazları sözü söyleyene değil, Hakk’a olur⁹⁹.

SONUÇ

İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî ve Ahmet Avni Konuk, Mesnevî’nin ikinci cildini şerh ederken geniş bir tasavvufî birikimi muhataba aktarırlar. Ankaravî, kendinden önce yapılan şerhleri incelemiş ve özellikle yorumlarında Sürûrî ve Şem’î’nin şerhlerine atıflarda bulunmuştur. Fakat Ankaravî’nin atıfları genellikle Sürûrî ve Şem’î şerhlerinin bir nevi eleştirisi niteliğindedir. Ahmet Avni Konuk ise tasavvufî değerlendirme yaparken çoğu yerde, öncelikle Ankaravî’nin yorumlarını ya aynen ya da özetleyerek aktarma yoluna başvurmuştur. Daha sonra Hint şârihlerinin yorumlarına da aynen aktarma veya özetleme yoluyla müracaat etmiş ve son olarak konu hakkındaki fikirlerini ortaya koymuştur. Bu durum her iki şârihin şerhte kullandıkları kaynakları göstermesi bakımından önem arz eder.

Bu mukayeseden sonra, Mesnevî Şerhi’nin ikinci cildi bağlamında Ahmet Avni Konuk’u en çok etkileyen şârihin Ankaravî olduğunu söylemek herhalde yanlış olmayacaktır. Şöyle ki Mesnevî’nin gerek aynı gerek farklı beyitlerinin şerhinde tasavvufî yorumların birbiriyle örtüştüğü görülür. Hatta Ahmet Avni Konuk, bazı yerlerde Ankaravî’nin yorumunu farklı bir ifadeyle dile getirdikten sonra söz konusu kavramı örneklerle izah etme yoluna başvurur. Mesela “Taharet” başlığı altında Ankaravî, “Hayâ imanı engeller.” ve “Hayâ ve iman kardeşlerdir, biri diğerinden ayrılmaz.” hadislerinden hareketle nefse ait sıfatlardan dolayı olan hayânın imanı engelleyeceğini, ikinci hadisteki gibi olursa imanı artıracığını ifade eder. Ahmet Avni Konuk da konuyu aynı doğrultuda yorumladıktan sonra ilk hadiste verilen hayânın nefsanî, ikincide verilenin ise hakkani olduğunu belirterek bu kavramları açıklar. Bundan başka “Halvet” başlığı altında Ankaravî’nin görüşlerini örneklerle destekler. “Yakîn” mertebelerini anlatırken de Ankaravî ateş örneğini kullanır; Konuk ise hem ateş hem de bal örneğini kullanarak söz konusu mertebeleri açıklar. Ahmet Avni Konuk’un böyle bir yol izlemesi şerhin hacmini de artırmıştır. Buna benzer birçok örneğin yapılan mukayese sonucunda tespit edildiği göz önünde bulundurulursa irfanî birikimimizin de zaman içinde gelişip zenginleştiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abdülkerim Kuşeyrî, Kuşeyrî Risâlesi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.

Abdürrezzak Kâşânî, Tasavvuf Sözlüğü, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

AVŞAR, Ziya, “Rûhu’l-Mesnevî’de Mesnevî’nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or*

⁹⁹ Ahmet Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. 3, s. 376-377.

- Turkic, ISSN: 1308-2140, Volume 2/3, Summer 2007, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.114>, p. 59-72.
- ÇINAR, Bekir, “Ahmed Avni Konuk’un Mesnevî-i Şerîf Şerhi’nin İlk 18 Beytindeki Şerh Usûlü”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 4/6, Fall 2009, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.872>, p. 39-61.
- DEMİREL, Şener, “Sembol, Sembolik Dil ve Bu Bağlamda Mesnevî’nin İlk 18 Beytindeki Sembolik Unsurlar”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 7/3, Summer 2012, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3541>, p. 915-947.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999.
- İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî, *Mecmû’atü’l-Letâyif ve Matmûratü’l-Ma’ârif*, C. IV, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa 307 nu..
- İsmail Rüsûhî-yi Ankaravî, *Mecmû’atü’l-Letâyif ve Matmûratü’l-Ma’ârif*, C. II, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa 306 nu..
- İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî, *Minhâcü’l-Fukarâ*, Vefa Yayınları, İstanbul 2008.
- KONUK, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (Haz.: Osman Türer, Mustafa Tahralı, Sâfi Arpağuş), C. 3, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.
- KONUK, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (Haz.: Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı), C. 1, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- OLGUN, Tahir, *Nisâbü’l-Mevlevî*, Tekin Kitabevi, Konya 2005.
- ÖZDEMİR, Mehmet, *İsmâîl Rüsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atü’l-Letâyif ve Matmûratü’l-Ma’ârif) (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yozgat 2013.
- Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, (Haz.: Cem Zorlu), İstanbul 2011.
- Seyyid Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, İnsan Yayınları, İstanbul 2008.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

